

monográfia*

Bene János

Neoabszolutizmus és alkotmányos küzdelmek Nyíregyházán, 1849–1872

A szabadságharc bukása után az új hatalom képviselője, a Debrecenben székelő Drevenyák Ferenc császári-királyi főbiztos utasítására az 1848 tavaszán megválasztott 102 tagú képviselet feloszlott, s a tisztkar is elveszítette mandátumát. A város élére Drevenyák Ferenc nevezte ki Haczell Antalt polgármesternek, majd 1850. január 29-re egy szűk létszámú testületet hivatott össze a Városházára, s a személyes elnöklete alatt megtartott ülésen megválasztották az új tisztkart, amelyik letette az esküt az uralkodóra. Haczell Antal kinevezett polgármester mellett azután főbíró, főkapitány, főjegyző, számvevő tanácsnok, pénztárnok, főorvos, alorvos és hat tanácsnok tevékenykedett.¹ Feladatuk csupán a város igazgatására terjedt ki, Drevenyák mindenféle politikai megnyilvánulástól eltiltotta őket.²

Ezek a tisztviselők és tanácsnokok tartották azután a tanácsüléseket, az elsőt 1850. február 1-jén, ennek legfontosabb napirendje a Drevenyák Ferenc által Nyíregyháza részére készített rendszabályának megtárgyalása és elfogadása volt. Kimondta a szabályzat, hogy a tanács minden héten négy napon, de ha szükséges, még gyakrabban is köteles ülésezni, s a város minden ügyét ők intézik, tagjai felügyelnek a rájuk bízott városrészek és céhek rendjéért.³

A katonai közigazgatás felszámolása után a korábbi Észak-Szabolcs és a Hajdúkerületből szervezett vármegye megszűnt, a régi vármegye alakult újjá, élén a Nagykállóban székelő Bay Ferenc megyefőnökkkel. Az új közigazgatási szervezés során 36 községből létrejött a nyíregyházi járás, melynek főszolgabírájává a nyíregyházi Jármny Menyhértet nevezték ki. 1850-től az igazságszolgáltatás decentralizálása során alakultak meg a járások székhelyein a járásbíróságok.

Az új berendezkedés, a növekvő adók, a városi házzal rendelkezőkre nehezedő katonatartás és a zaklatások ellenszerét Nyíregyháza polgárai a tanyára való költözésben találták meg. Erre a jelenségre 1850 márciusában figyelt fel a tanács, amikor a kerületi főkormányzó közbiztonsági, rendészeti okokból elrendelte a lakosság összeírását. A tanács ekkor megtiltotta a kiköltözést, büntetést helyezett kilátásba az ellenszegülőknél. A városi főkapitányt megbízták, hogy a kiköltözők névsorát külön jegyezze fel és ügveljen a tiltó rendszabályok foganatosítására.⁴

1. Hársfalvi, 1982. 81.

2. Takács, 1987. 111.

3. Hársfalvi, 1982. 81–83.

4. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Önkormányzatának Levéltára (a továbbiakban: SzSzBMÖL.) V. B. 142/a. Tanácsülési jegyzőkönyvek 1850/265., illetve 272.

A népszámlálást 1850. június 10. és augusztus 23. között tartották meg. Augusztus 8-án fejezték be a tanyaösszeírást, melyet Domján Sámuel kezdett, majd Bodnár Antal tanácsnok fejezett be. A tanyák összeírása a városi házak után következett és az 1781–2682. közötti népsorszámg tartott.

A munkálatok során 40 palétát írtak össze. A paléta akkor már adókievetési, behajtási, közmunka körzetet jelentett, élén a tevékenység szervezését, irányítását végző palétással, aki a tekintélyes, megbízható gazdák közül került ki. Az összeírók a 40 palétában 910 családfőt találtak, közülük 537 rendelkezett városi házzal. Nyíregyháza lakossága akkor 13–14 000 lélekre ment, ebből 2600 fő (csaknem 20 %) volt a tanyalakó. 373 fő nem rendelkezett városi házzal. Ők voltak a tartósan tanyára költözöttek. Nyíregyháza határában akkor terjedt el igazában a tanyán lakás. A folyamatosan kint élő béresek, cselédek mellé előbb a gazdák fiai költöztek ki, majd azok a birtokosok, akiknek nem volt módjuk külön városi házat tartani. A város előljárósága igyekezett meggátolni, vagy legalább fékezni a kiköltözést, nem sok eredménnyel. A kiköltözésnek gazdasági okai is voltak, elterjedtek a munkáigényes, kapás növények, melyek a tanyán való állandó jelenlétet követelték meg. Az 1850-es összeírás szerint a Nyíregyházán és határában élő 13 218 lélekből 8764 tót, 4366 magyar, 60 zsidó és 28 német nemzetiségű volt, vallásfelekezetre való tekintettel pedig 10 079 evangélikus, 1534 római katolikus, 955 görög katolikus, 590 református és 60 izraelita.⁵

A tanyák határa 16 293 katasztrális holdat tett ki (1629 1/3 kötélalj). A lakók földműveléssel és állattenyésztéssel egyaránt foglalkoztak. 1850 körül Nyíregyházán 5 holdnál kisebb és 60 holdnál nagyobb birtoka senkinek sem lehetett, de nem ritka már az aprózódás, a földek nem egy tagban való bírása, bár még az egy főre jutó birtokátlag 1,8 kötél, azaz 18 katasztrális hold körül volt.

Az összeírtak jelentős része 1 és 4 kötél közötti földet bírt. A leggyakoribb, minden harmadik, az 1 kötélalja birtokos. Ez a középparaszti réteg a tipikus, a földszerzés és gazdálkodás felé forduló tanyás gazdaréteg. 1 kötélnél kisebb az elaprózódott szállásföldű, fiatal, kevés földdel induló réteg. Földjük valaha egy kézben lehetett, a család elszaporodásával osztódott. Ezek 2/3-ának nincs városi háza, akinek van, annak meg tanyája nincs. A kevés földdel rendelkezők nem tudtak egyszerre házat és tanyát vinni.

Négy kötélaljánál több földje a kevés tehető gazdának volt. Kivételes, ha nincs városi háza, némelyik két tanyát is bírt. Néhányan részt vettek a közéletben is: Haczell Márton 1860–1861., Meskó Sámuel 1867–1872. között polgármester, ő 1855-ben 70 holdas „mintagazdasággal” rendelkezett. Ugyancsak polgármester volt Sztruhár Károly, Hankószky János városgazda, Kralovánszky Lajos közmunka felügyelő stb.

Az I-től XL-ig számozott palétákon a palétások neve sorrendben: Moravec László, Laczó (Lác) András, Helebrant Dániel, Szuchy György, Hudák András, Debrószky Ádám, Dankó Pál, Jaskó György, Jánószky Mihály, Garay János, Antal András, Bakay János, Soltész Mihály, Tamás János, Sztreborny János, Racskó János, Adami Pál, Lakatos Mihály, Csernák András, Gáfrik András, Zavaczky János, Magyar János, Kis Pál, Wrbószki János, Palicz András, Czesztyiczszki András, Sztruhár János, Henzsel Mihály, Valent Mihály, Palicz András, Simkó János, Miholecz Mihály, Vinkler János, Tornyai András, Karász Mihály, Hibján Mihály, Koska (Kósa) György, Pazár Pál, Bartha András és Jávor György.⁶

5. Lukács, 1886. 295.

6. Henzsel, 1985. 277–308.

Húsz év múlva, az 1870-es évek elején 41 palétát tartottak számon, s az 1873. évi március 13-i városi közgyűlésen fel is olvasták azok nevét, kiknek a tanyai lakosság bizalmat szavazott: Havris János, Lentvorszky András, Nagy Károly, Mócsán (Motsán) György, Henzsely János, Mócsán János, Mócsán András, Gerbár József, Sztanek János, Magna József, Zomborszky György, Zomborszky János, Barzó István, Vajda Mihály, Sztreborny János, Koska János, Morauszky Márton, Lakatos János, Sipos György, Tomaszky Mihály, Jánoszky János, Magyar János, Garay József, Grexa János, Kordován Pál, Kovács Mihály, Belfy János, Henzsely András, Bartos János, Palicz Ádám, Sinkó János, Abrusz János, Vinkler András, Jámbor János, Garay István, Garay György Hrusoszký, Pampuch András, Hulvej András, Kordován Mihály, Szurovtsák Mihály, Mócsán Mihály.⁷

A városba a korábbi években is mindig szállásoltak katonaságot, az 1850-es évek elején a Miklós cár nevét viselő 5. vértess ezred egy osztálya állomásozott itt, csökkentett létszámmal. A mintegy 80 lovas és ló, s a tisztikar elhelyezésére a város a már bevált, szakaszokra osztott elszállásolást követte. Az 1851 végén és 1852 elején itt fekvő 5/6. vértesszázad részére a Pazonyi, a Selyem, a Kis- és Nagyorosi a Nádor és a Serház utcákat, s azok mellék-, illetve keresztutcáit jelölte ki a tanács.

1851. október 23-án Nyíregyházát tisztelte meg látogatásával Albrecht főherceg. Kísérete és a vidékről tiszteletére megjelent előkelőségek részére a nagyvendéglőben Klein Ferenc vendéglős 112 személyes ebédet terített, mely a városnak, a helybeli katonaság megvendéglésére kiszolgáltatót hússal és borral együtt 550 pengőforint 2 krajcárjába került.⁸ A nagyvendéglő, mely nagyjából a mai Megyeháza helyén állt, 40 méter hosszú barokk hatású nádfedeles, földszintes épület volt 6 vendégszobával, 10 kocsi- és 12 lóállásos istállóval, körülbelül egyholdnyi területen. Udvarán épült fel 1872 nyarán a színpark is. Istállója 1882 júniusában, a vendéglő pedig később, 1888-ban leégett.

A tanyákon való rend fenntartása és a tanyai lakosság ellenőrzése az 1850-es években egyre sűrűbben került a tanács elé. Az 1852. május 3-án tartott tanácsülésen, miután a városi erdő kigyulladására miatt a Haczell Antal polgármester és Tresztyenszky Sámuel főbíró eltávoztak, s az ülést Báthy (Sztruhár) Károly tanácsnok, helyettes polgármester vezette tovább, a tanács az alábbiakat vitatta meg: *„...Nehogy a lakosok több ezreinek tanyába költözése és folyamatos ott lakása, s illy módon minden köznevelési, vallásos és szorosb felügyelet alóli kibuvása miatt a már eddig is eléggé érzékenyen megingatott közerköltség, közigazgatás és mezei gazdászat végkép alásúlyedjen, s az előljáráságtól távol eső tanyák valóságos büntetészekké aljasuljanak le, – ezeknek elhárítása céljából, – Továbbá hogy a közigazgatás a számos mérföldekre szétszórtan terjedő tanyákon is némi organumokat, s a közbátorság midőn kivántatik védő kezeket és kellő tájismerettel bíró egyéneket találjon, – a földművelők pedig földjeiken az oly gyakorivá vált marhákkali s egyébképeni megkárosításoktól lehetőleg óva legyenek, minden esetre pedig midőn szükséglik közelebbi rögtönös kárbecslőt és békebíró nyerjenek...”*

Ezek kivételére elhatározták, hogy a szállásbírákat törvényes békebírói fellépésre is feljogosítják. Az ő kötelességük lesz ezentúl a tanács rendeleteit végrehajtani, a tanyákon a rendre, mezei kihágásokra, tilalom rontásokra szorosán felügyelni, a tanyákon lappangó rosszembereket, bitangokat, főleg pedig a katonaszökevé-

7. SzSzBMÖL. V.B.186. 113. dob. K. 729/1873.

8. SzSzBMÖL.V.B.142. jkv. 1087. sz. 1851. nov. 4.

nyeket elfogni és rejtegetőjükkal együtt bekísérni. E cél elérésére a szállásbírók kötelességévé tették, hogy a tanyákat legalább kéthetente járják végig, a gyanús helyeket éjjel is vizsgálják meg, s azokat a naplóba is be kellett vezetniük. Mindezek végrehajthatására a városi szállásföldet négy szakaszra osztották: A Sóskút vidéki szakasz szállásbírója Valent András, a Kis Cserkesz vidéki szakaszé Bencs János, a Nagy Cserkesz tájéki szakaszé ifj. Márföldi Mihály, végül a Manda és Rozsrét környékbeli szakasz szállásbírója Koska György lett. Minden szállásbíróhoz 10-10 palétás tartozott.⁹

A rossz közbiztonsági állapotok miatt rendelte el Ábrányi Aurél közigazgatási főszolgabíró, hogy a városban gyakorta történő lopások és kirablások megakadályozására a házsorszám szerint éjjeli őröket kell kirendelni, akik a rendőrséggel együttműködve ügyelnek a rendre.¹⁰

Az 1850-es évek legelejének belső viszonyairól tanulságos képet fest Lukács Ödön, amikor azzal kezdi ismertetését, hogy már 1849. október 14-én felső parancsra bezárt a nyíregyházi casinó, majd így folytatja: „...Ezen évek köztudomás szerint azon szomorú időket jelzik hazánk történetében, midőn minden nemesebb mozgalomnak s előhaladásnak szárnya volt szegve, a nyilvános intézmények pangottak és szüneteltek, így hiányzottak oly helyek és alkalmak, melyek eszmecserék s tanácskozások által oly üdvös dolgokat és terveket megérlelhetnék volna. – Összejövedeleket tartani tiltva volt, még egészen ártatlan multságok is félre magyaráztattak...”¹¹

A Drevenyák Ferenc által kinevezett vezetőséget azonban az abszolutista kormányzat sem látta kielégítőnek, s ezért került sor már 1852-ben a városi vezetőség kibővítésére 12 ismert és vagyonos polgár kinevezésével. Ettől kezdve az addig közzgazdálkodási tanácsulást vegyes tanácsnak nevezték a jegyzőkönnyvek.

Ilyen körülmények mellett az 1854-es esztendő fellendülésnek számított. A város belpiacán megfűrták az első artézi kutat, azt Posonyi János megyei, Meskó Pál városi főorvos, és Hönsch Ede okleveles gyógyszerész mint szakértők megvizsgálták, elemezték és a vizet „...lágynak, könnyűnek és az egészség fenntartására jótékony befolyásúnak...” találták.¹² Ugyanazon év nyarán megfűrták a második artézi kutat is a Debreceni utcán a császári-királyi törzstiszti lak előtt.

Ekkor ismét felmerült a megyei hatóság áttelepítésének ügye, s a város tanácsa február 24-én ismét csak felajánlotta hivatalházát, a Városházát a megyei hatóság számára.

Az egyik legnagyobb jelentőségű ügyet azonban májusban tárgyalta a képviselő. A tanácskozás súlyát jelentette, hogy vegyes tanácsulást hívtak össze, melyen megjelent és elnökölt Ujhelyi Róbert helybeli császári-királyi szolgabíró. Az ülésen olvasták fel gróf Andrassy György Bécsben kelt levelét, melyben arról tudósított, hogy a tervezett Tisza-vidéki vasútvonal Debrecen-Miskolc-Kassa között Debrecenből a hajdúvárosokon és Nyíregyházán keresztül Tokaj felé épül. A város érdekében történt tetemes útvonalelhajlítás miatt Nyíregyházát áldozatvállalásra kérte. E felhívásra „A vegyes tanács, átlátva miként e város és lakosságának anyagi érdeke, ugyane város jelentékennyé emelkedett piaczi állásával több tekintetekben szorosan egybefügg, s tudva, miként az újonnan emelkedő vasúti intézetek a mint egyhelyütt új piacokat tudnak teremteni, úgy másutt viszont a velök nem szövetke-

9. SzSzbMÖL. V.B.142. 8/a. Közigazgatási tanácsulási jegyzőkönnyv 218. sz.

10. SzSzbMÖL. V.B.142. 8/a. Közigazgatási tanácsulási jegyzőkönnyv 1852. május 25. 579. sz.

11. Lukács, 1886. 295. o.

12. SzSzbMÖL. V.B.142. Községi tanácsulási jegyzőkönnyv 1854. febr. 8. 96. szám.

zöket könnyen meg is semmisítgetik, mely utóbbi állapotot a város magától elhárítani létfenntartási érdekből is köteles, de meg azon okból is, mert a vasútintézetet mint a vagyonosság és polgárosodás előmozdításának óriási emeltyűjét bírni már magában is olly megbecsülhetetlen kincs és előny, hogy azt midőn önkéntesen is kínálkozik elszalasztani soha meg nem bocsátható és anyagi tekintetben ki sem pótolható bal-fogás és kár lenne: ezen okoknál fogva – ugyancsak a vegyes tanács – egyhangúlag és ünnepélyesen elhatározza, hogy jelen város részéről a megpendítve lévő vasúti intézet iránt tehetség szerinti nyomatékos részvét gyakoroltassék....”

A vegyes tanács eldöntötte, hogy a gróftól az előmunkálatokra igényelt 30.000 pengőforintból a város 3000 forintot vállal, s a vasúthoz, annak felépítményeihez szükséges földterületet ingyen kapja a társaság.¹³

A szabadabb mozgást jelentette, hogy 1854 nyarán Gömör Pál császári-királyi megyefőnök engedélyezte a szerdai hetivásárokat, s az első vásárt július első szerdáján, vagyis július 5-én tartották meg a városban.

Ugyanabban az évben erőltette rá az országra, így Nyíregyházára is az udvar a keleti háború finanszírozására szolgáló osztrák nemzeti kölcsönt, mely már kibocsátásától kezdve valódi céljai miatt kapta a kényszerkölcsön elnevezést. A város e kölcsönből 100.000 pengőforintot vállalt, erre azonban a helyi megyei hatalom első embere, Rózsahegyi István császári-királyi első megyei biztos 1854. augusztus 15-re rendkívüli tanácsulást hívatott össze, s azon Ujhelyi Róbert szolgabíróval együtt jelent meg, majd kikényszerítette, hogy a város még 100.000 forint értékű kölcsönt vállaljon, amit a tanácsülés végül is elfogadott.

Nagyjából ezzel az üléssel zárult le a régi képviselő munkája, mert nyáron a polgármester és társai tisztükről lemondtak, új választások történtek, s 1854. szeptember végén megalakult meg az új városvezetés, élén Tregjár Pál polgármesterrel. Érdeemi munkájukat 1855 januárjában kezdték meg. 1854-től kezdve ismét két testület vezette-irányította a várost, a községi választmány és a tanács. Itt alakultak ki a polgári korszakban végig működő döntéshozatali rendszer csirái is, a döntések előkészítésben a tanácsnokok vezette szakosztályok működtek közre, ők terjesztették az ügyeket a polgármester elnökletével üléselő tanács, majd végleges döntésre a választmány elé.¹⁴

Már az új képviselő döntött az államkölcsön fedezéséről, 1854. október 19-én Galánffy Dániel számvevő terjesztette be a 200.000 forint fedezetének megteremtésére szolgáló elképzelését. Az új jövedelemforrások teremtésére a közgyep igazságos kiosztását javasolta, annak 4 év alatt befolyó ára lesz a fedezet. Minden egész házhely után egy holdat javasolt kimérni. A másik forrás a Bujtos és az Ér aljai kertek öt év alatt behajtható ára. A hiányzó összeget pedig a pázsiti és pusztai földek bérének felemelésével gondolta előteremteni.¹⁵

1855-ben a vármegyei törvényszék Nyíregyházára hozatala merült fel, s a város azonnal felajánlotta a Városházát, ahogyan írták „...*saját belpiaci 385. számú hivatal házát...*” a törvényszék céljaira, ám ennek megvalósulására is még jó néhány évet kellett várni.

1857-ben nagy esemény színhelye lett volna Nyíregyháza. 1852. június 19-én ugyanis a Haczell Antal polgármester vezette küldöttséget Debrecenben személyesen fogadta az uralkodó, s akkor kilátásba helyezte a látogatását. Ez a bejelentés

13. SzSzBMÖL. V.B.142. községi tanácsulési jegyzőkönyv 1854. máj. 10. 353. sz.

14. Hársfalvi, 1982. 86–87. o.

15. SzSzBMÖL V.B.150. Községi választmány iratai 1854–1860. 62. doboz 1854. okt. 19.

akkor „...*legörvendetesb tudomásul, jegyző könyvbe*” iktattatott.¹⁶ Most, 1857. június 5-én Tregjár Pál polgármester sajnálatosan jelentette, hogy az uralkodó ismét Debrecenben volt Erzsébet királynéval, s május 29-én látogattak volna Nyíregyházára. Zsófia leányuk azonban váratlanul elhunyt, s az uralkodó pár azonnal hazasietett, s a látogatást így ismét Albrecht főherceg ejtette meg. Az elmaradt látogatás emlékére alapítványt tett a város, 1000 forintot a Magyar Tudós Társaság javára, 1000 forintot pedig egy ágyra a helybeli polgári kórházban.¹⁷

Egy év múlva a Nemzeti Színházra adományozott a város 1000 forintot. Annak az évnek a legnagyobb eseménye szeptember 5-én történt, amikor a szépen felékesített vasúti indóháznál megjelent az első vonat. Az ünnepi díszben kivonult városi képviselő, élén Tregjár Pál polgármesterrel üdvözölte a megérkező Zsedényi Edét és gróf Andrássy Györgyöt, aki beszédében megköszönte a város áldozatkészségét, amikor a vasúert tenni kellett. Megpezdült az élet, a vasút a későbbiekben a kereskedelem, az ipar, a forgalom fellendülését, aznap pedig az indóháznál nagy lakomát, táncmulatságot, hajnalig tartó vigalmat hozott. Nyíregyháza később vasúti csomóponttá fejlődött, 1872-ben a Nyíregyháza–Kisvárdai (Északkeleti vasút), 1887-ben a Nyíregyháza–Mátészalka (1887. augusztus 18-án adták át a vonalat, melyhez a város 20.000 forinttal járult hozzá.), 1896-ban a Nyíregyháza–Tiszapolgár, 1904-ben a Nyíregyháza–Vásárosnamény vasútvonal, 1905-ben a Nyíregyháza–Dombrád keskeny nyomtávú vasútvonalon indult meg a közlekedés. A Tisza-vidéki vasútvonal 1880-ban, az északkeleti vonal 1890–1891-ben került az állam tulajdonába. Ugyanabban az évben, 1858-ban vette át Jäger József May Adolftól a rézöntődét, melyet átalakítva, megnagyobbítva gépgyárrá fejlesztett.

1858. október 13-án engedélyezte a nagyváradai helytartóság a Nyíregyházán alakítandó Casino Egylet alapszabályát, célja a társalgás, lapok, könyvek olvasása és a nem tilos játékokkal az idő múlása. 1861-ben már 137 főt számlált az egyesület.

Az abszolút monarchia válságának elmélyülésével, az újabb háborúba keveredés idején a város a debreceni toborzó kerület lovas önkénteseinek felszerelésére 5000 forintot szavazott meg államkölcsön papírokból.¹⁸

Az 1860. esztendővel lángoltak fel azok a politikai csatározások, melyek el-el-lanyhulva, s ismét fölhorgadva a kiegyezés megkötéséig tartottak.

Tavasszal, pontosan 1860. április 19-én a császári-királyi szolgabírói hivatal indoklás nélkül felmentette az eddigi polgármestert, Tregjár Pált és Bodnár István első tanácsnokot helyettes polgármesterként bizta meg az ügyek vitelével. Az április 30-i községi választmányi ülés tagjai teljesen értetlenül álltak az ügy előtt, a jegyzőkönyvben nem szerepelt, de a polgármester hazafias érzelme lehetővé tette a felmentés oka. A testület méltányolva, hogy volt polgármesterük már elmúlt 60 éves, 40 évet töltött a város szolgálatában, s közben nem gyűjtött vagyont, így nagy sanyarúságnak lesz kitéve, ezért a választmány végkielégítést szavazott meg számára.¹⁹

Már az új helyettes polgármester jelentette be a június 9-i vegyes nagygyűlésen, hogy március 12-én a nagyvendéglő nagytermében megalakult a Zabolch Megyei Gazdasági Egylet, gróf Dégenfeld Imre elnökletével. A város is belépett az alapítók

16. SzSzBMÖL. V.B.142. 8/a. Közigazgatási tanácsülés 1852. jún. 22. 661. sz.

17. SzSzBMÖL. V.B.150. Községi választmány iratai 1854–1860. 62. dob. 1857. jún. 5. 53. sz.

18. SzSzBMÖL. V.B.150. Községi választmány iratai 1854–1860. 62. dob. 1859. máj. 17. 20. sz.

19. SzSzBMÖL. V.B.150. Községi választmány iratai 1854–1860. 62. dob. 1860.ápr. 30. 26. sz.

közé. Az egylet székhelye Nyíregyháza lett, és a város 50 hold földet engedett át díjtalanul mintagazdaság céljaira.²⁰

Az egész 1860-as esztendő a protestáns pátens, az azzal kirobbant ellentétek és a birodalom mélyülő válsága jegyében, sokszor a kettő összefonódásával telt el. 1859. szeptember 1-jén jelent meg a protestáns pátens, amely eltörölte a protestáns egyházak addig élvezett hagyományos autonómiáját és szervezeti életüket az abszolutisztikus hatóság szoros ellenőrzése alá vonta, az egyházi alkalmazottak és tisztviselők választását kormányhatósági jóváhagyáshoz kötötte. Nyíregyházán is nagy volt az ellenállás. Jeszenszky László evangélikus lelkész a bokortanyákra támaszkodva a pátens mellett ágált, míg Elefánt Mihály, a másik lelképásztor, aki a magyar nyelvű konfirmációt is bevezette és a városban népszerű volt, ellene beszélt. A pátent elfogadók, a pátentalisták és az egyházi autonómiát továbbra is fenntartók, az autonómisták, a pátens megjelenése után rendre egymás ellen feszültek. Ennek voltak nemzetiségi jellegű ellentétei is, hiszen a pátent elfogadók szabadulni igyekeztek az egyház vezetésében túlsúlyba került magyaroktól. 1860. március 25-én az evangélikus templomban tartott népgyűlésen a tanyákról becsődített lakosság nagy részvételével az egyházközség a pátent elfogadta. Mivel pedig a pátens elfogadása vagy elutasítása 1860 nyarára országos üggyé nőtte ki magát, s a helybeli evangélikus egyházban pedig odáig fajult, hogy május 20-án mindkét párt lelkésze egyszerre akart a szószékre lépni, csak egy véletlen tüzeset vetett véget az áldatlan állapotnak.²¹

A két tábor között tettelegességre is sor került, mígnem 1860. június 24-én maga Benedek Lajos főkormányzó jelent meg a városban, hogy lecsillapítsa a kedélyeket. Sikerrel, mert közben az uralkodó is visszavonta e rendeletét, az egyházi felsőbb vezetés döntése szerint Jeszenszky is és Elefánt is eltávoztak a városból, viszont a mozgalom nem maradt abba, hanem nemzeti színezetet nyert, kihasználva a pátens visszavonása nyomán keletkezett politikai enyhülést. Az evangélikus egyház 1861-ben az üres lelkészi állásokat a Bartholomeidesz fivérekkel, Jánossal és Károllyal töltötte be.²²

A pátens visszavonása után csekély lépések történtek az alkotmányosság visszaállítására. 1860. szeptember 9-én a szolgabírói hivatal ismét vegyes nagygyűlést hívott össze, 70–80 városi polgár meginvitálásával, akik ugyan nem kívántak beavatkozni a város pénzügyeibe és költségvetésébe, de azt követelték, hogy a szolgabírói hivatal eszközölje ki az 1837-es privilégium visszaállítását. Ez visszalépést jelentett, hiszen akkor már az egész ország az 1848-as törvények újbóli hatályba lépésének követelésétől zengett.

1860. október 22-én, két nappal az Októberi Diploma kiadása után Nyíregyháza visszaállította 1837-es jogait. Mindezt 18 ezres lakosságára, 40 bokorba, palétába szervezett tanyavilágára, 22 ezer holdas határára – melyet a 9 ezer holdas Simapuszta, Királytelek és Varjúlajos 16 ezer holddal kiegészített – hivatkozva tett meg.

Az október 22-i új ideiglenes községi képviseleti gyűlés tehát a régi alapokon szervezkedett, az 1847-es 60 tagú választott testületből még életben lévő 39 tagot 21 új emberrel egészítették ki, s mivel csak ideiglenesnek szánták működésüket, esküt nem tettek, azt a polgármesterrel történt ünnepélyes kézfogas Október 26-

20. SzSzBMÖL. V.B.150. Községi választmány iratai 1854–1860. 62. dob. 1860.jún. 9. 40. és 50. sz.

21. Lukács, 1886. 303–307.

22. Margócsy, 2002. 98–99.

án már gyűléseztek, akkor Krasznay Gábort és Kralovánszky Mórt választották be a testületbe.

Az 1837-es alapokon állók mellett azonban egyre erősebben szerveződött az 1848-as törvények jogfolytonosságát elfogadó kőtábor, akik már az utcára is kivonultak.

1860. november 30-án tüntetéssel egybekötött népgyűlés volt a városban az autonomisták részéről, de követeléseikkel hamar túlléptek ezen. A városban több helyen kitűzték a nemzeti zászlót. Le akarták szedni a vasútállomás épületéről a császári sást, de azt egy tisztviselő már korábban eltávolította. Este a városban bezúzták a lojalitásukról ismert, s a pántentalisták vezéregyéniségeinek tartott emberek ablakait. Soltész Sándor adófelügyelőt este 10-kor ugrasztották ki az ágyából, hogy térden állva esküdjön meg: „*a németeknek kutyája nem leend.*” Az okozott kár akkor este 12 lakásban 470 forintra rügött.²³

Másnap Bodnár István helyettes polgármester rendkívüli gyűlést hívott össze, ismét a tekintélyes polgárok bevonásával is. Az összejövetelen „*...méltó meg illetődéssel előadja a tegnap esti, vagyis november 30-iki szomorú eseményeket, s fel hívja a községi képviselőket s minden jelen lévő polgárokat, hogy miután a múlt éjjel a nemzeti lobogónak kitűzése után az úgy nevezett patentális pártbeliek közül is többek ablakai be zúzóttak...*” ez a párt most véres bosszúállást tervez. Ennek megakadályozására a jelenlévők az alábbi intézkedéseket hozták:

Héttagú bizottságot alakítottak a kihágások megvizsgálására, ellenintézkedések foganatosítására, végső esetben a katonai erő igénybevételére, hiszen a városban szállásol a Miklós cár nevét viselő császári-királyi 5. vértés ezred egy osztálya. A bizottság elnöke Juhász Mihály, tagjai: Kis Antal, Nikelszky Mátyás, Kralovánszky Mór, Bencs János és Garay Mihály.

A szemben álló felek békítésére küldték ki Juhász Mihályt, Kis Antalt, Bencs Jánost és Markó Józsefet.

Elrendelték, hogy a korcsmákat este 8 órakor be kell zárni, mert aki azután az utcán lámpás nélkül találnak, azt a kapitány bekísérteti.

December 7-én a képviseleti ülésen még alaposabb beszámoló született, ahol a helyettes polgármester elmondta, hogy a november 30-i és december 1-i zavargások idején 22 helyen verték be az ablakokat, a szobákban is történtek rongálások, sőt tolvajlás is előfordult. Három embert megvertek, egyet halálosan, egynek a kezét törték el. A kihágásoknak csak a katonai erő megjelenése vetett véget december első napjának éjjelén, amikor 60 embert kísérték be.

Az ilyen és hasonló rendzavarások megelőzésére szükséges a városi rendőrség megerősítésére a polgárőrség, melyről viszont azt mondta ki a képviselet, hogy azt az 1848. évi nemzetőrségi törvény alapján kell megszervezni, s ennek előkészítésére küldtek ki bizottságot Juhász Mihály elnökletével, Benczúr Miklós, Maurer Károly, Krasznay Gábor és Vad András képviseleti tagokkal. Addig is a város közbiztonságának megerősítésére az „*elharapózott tolvajlások, betörések, kamrafelverések s a nyilvánosan történt megtámadások miatt*” csendbiztosi állást, 12 pandúrt, a város-házán éjjeli őrseget és 6 hajdút és 8 személyes toronyőri szolgálatot szerveztek.²⁴

1861-re azután mindenütt létrejött a békekesség, az evangélikus egyházban az autonomisták többségével összeült az új presbitérium és megtörtént a lelkészválasztás.

23. Takács, 1987. 112–113., illetve: Galambos, 1999. 63–72.

24. SzSzBMÖL. V.B.150. Községi választmány iratai 1854–1860. 62. dob. 1860. dec. 7. 85. sz.

Az egyházak mellett a város is úgy döntött, hogy 48-as alapokra helyezkedik. Az 1861. január 5-én megtartott küldöttségi gyűlésen kimondták, hogy mind a képviselőtestületi, mind pedig az országgyűlési választások alapja az 1848-as törvénykönyv. Határozatot hoznak a szavazójoggal rendelkezők összeírásáról a város négy kerületében a házak sorszáma alapján: I. kerület 1-432., II. kerület 433-761., III. kerület 762-1118. és a IV. kerület 1119-1780. sorszámú házak.²⁵ Előző napon bízták meg Vidliczkay József, Kovács Gerő, Kómíves Károly, Meskó Pál, Domján Sámuel, Sipos András, Nikelszky Mátyás, Ferdlicska János, Bálint Mihály, Májerszky Lajos képviselői tagokat, hogy dolgozzák ki javaslatukat a választójogról és az újonnan választandó képviselőtestületről. Ez a bizottság a január 11-i képviselőtestületi ülésre készítette el jelentését, melynek lényege, hogy a polgárok közül azok kapták meg a jogot, akik az 1848. évi törvények értelmében is jogosultak voltak (városban egy kötélalja föld, házzal, a tanyán 5/4 kötélalja föld, a szőlőkben egy nyilas szőlő 200 pengőforint, egy nyilas gyümölcsös 100 pengő forint értékű, a városi házak értékelését most is az összeíró biztosok jó lelkiismeretére bízták, a kereskedők, az egy legénnyel dolgozó iparosok is megkapták a választójogot éppúgy mint a városban élő és dolgozó értelmiség). Az izraeliták választójogáról szavazás elrendelése után az a döntés született, hogy megvárják a tavaszra összehívott országgyűlés döntését. A tisztújító szék elnökévé Kovács Gerőt választották meg. Kijelölték a négy, 10-10 tagú összeíró küldöttséget, kerületenként Domján Sámuel, Meskó Sámuel, Benczúr Miklós, Palicz Mihály elnökletével. Eldöntötték, hogy az összeírásokat január 21-25. között végzik el. Az újonnan választott testület, az 1848-ashoz hasonlóan 102 tagú, hiszen a város lakossága eléri, sőt meghaladja a 20.000-t. A szavazás titkos, és írásban kell a voksokat leadni, aki nem tud írni, annak háromtagú, titoktartásra kötelezett bizottság segít majd.

A vármegye igazgatásában is az 1848-as viszonyokhoz tértek vissza, ugyanis 1861. január 16-án összeült megyei közgyűlést is a régi négy járás és Nyíregyháza küldöttei tették ki.

Az 1848-as álláspontot mutatta már az a tény is, hogy Benczúr Miklós, maga 48-as nemzetőr tiszt, a polgárórség megbízott parancsnoka február elején lemondott tisztségéről, mert a polgárság sorában nagy megütközést keltett, hogy a város régi nemzetőrparancsnoka, Kralovánszky András még él, tehát e tisztség jog szerint őt illeti. A lemondást azután helyeslőleg vette tudomásul a közgyűlés február 6-án.

A képviselőtestületi választást 1861. február 14., 15. és 16. napján tartották meg a városban. A polgármesteri székért ketten vetélkedtek, Meskó Sámuel és Bodnár István, a szavazás Meskó Sámuel javára döntött, akit még azon este fáklyás zenével ünnepeltek meg. A március 8-i közgyűlésen az új képviselőtestület döntött a fizetésekről is, a polgármesteré évi 800 forint. A tisztújítás során főbíróvá választották Májerszky Lajost (fizetése: 600 Ft.), főjegyzővé Risdorfer Jánost (600 Ft.), aljegyzővé Jurányi Hugót (400 Ft.), főkapitánnyá Enyingi Lajost (500 Ft.), alkapitánnyá Vad Andrást (300 Ft.), tanácsnokká (400-400 Ft. évi fizetéssel) Bodnár Istvánt első tanácsnokká, Kralovánszky Andrást, Schmál Károlyt, Steiger Alajost, Grenerczy Andort és Domján Sámuel, számvevővé Galánffy Dánielt (500 Ft.), főorvossá Meskó Pált (500 Ft.), alorvossá Takács Alajost (400 Ft.), tiszti ügyésszé Kralovánszky Mórt (300 Ft.), tiszti gyámmá pedig testvérét Kralovánszky Lászlót (400 Ft.). Házi pénztárnok Bartha Sámuel 500 Ft., adópénztárnok Tresztyenszky Ferenc 400 Ft. évi illetményel.

25. SzSzBMÖL. V.B.161. 110/1. jkv. 1861. jan. 5. 1. sz.

Hivataluknál fogva helybeli tiszteletbeli képviseleti tagokul megválasztották az itteni rendes lelkészeket, tanárokat és néptanítókat, Simon Endre római katolikus plébánost, Hrabár István görög katolikus paróchust, Kovács János református lelkészt, Noszág Jánost mint az itteni evangélikus tanítóképezde igazgatóját és Szénfy Gyula képezdei tanárt, Nagy Sámuel, Hudák György, Mráz Károly, Ticz Sámuel, Gdovin János, Parizsa József, Varga Antal és Szesztay János néptanítókat. A fent említett okok miatt az evangélikus lelkészi helyek üresedésben voltak, illetve választások alatt állottak.

Helyben lakó tiszteletbeli képviseleti tagokat is választottak, 59 főt, vidéki tiszteletbeli tagokul hívtak a képviseletbe 50 főt, köztük Arany Jánost, Deák Ferencet, gróf Dégenfeld Imrét. öt Dessewffyt, Emil, Ferenc, Kálmán grófokat és Dénest, valamint Zsigmondot, báró Eötvös Józsefet, Jókai Mórt, Kemény Zsigmondot, a még idegenben tartózkodó Kmetty Györgyöt, Mikó Imre grófot, Nyáry Pált, Rakovszky Sámuel, Szénfy Gusztávot, gróf Teleki Lászlót, Toldi Ferencet.

A választás eredményét február 25-én hirdették ki, s a megválasztott képviselők, tisztségviselők az esküt letették.²⁶

Időközben folyt a korteskedés az országgyűlési képviselő megválasztása ügyében is, hiszen Nyíregyháza 1848-ban saját képviselő állítására kapott jogot. Két párt alakult, az egyik Benczúr Miklóst, a másik Vidliczkay Józsefet élte. Később ő visszalépett, s helyébe Kovách Gergely (1821-1905) volt főhadnagy, Bereg vármegyéből idekerült ügyvéd lépett. A választást március 26-án tartották a Városháza udvarán, ennek eredményeként Benczúr Miklós 329 szavazattal 178 ellenében megválasztatott. Pártja nagy tisztességet tett neki elutazásakor, fényes bandérium kísérte az állomásra, lelkesítő beszédek hangzottak el tiszteletére.²⁷

Benczúr Miklós (1821–1862) apja evangélikus lelkészként a Nógrád megyei Bánkról jött Nyíregyházára 1827-ben. Benczúr Miklós jogot végzett, 25 éves korában tért haza, ügyvédi irodát nyitott, 1847-ben pedig letelepedési kérelemmel járult a képviselőtestülethez. A március 15-i események hírére afféle toborzó felhívást szerkesztett, szeptember 18-án levélben közölte a város tanácsával, hogy a pesti önkéntesek közé áll. Nemzetőr főhadnyaként vonult el, Pákozdnál megsebesült, 1849 áprilisától a Védereg szabolcsi osztályának vezénylő kapitánya, júliusban zászlóaljparancsnok, őrnagy. A zsidói fegyverletétel után menekül, 1851-ben hazatért, elfogták és csak 1854-ben szabadult. Az 1861-es országgyűlés feloszlása után hazatért Nyíregyházára, a szücsök ipartestületének és a Kállay családnak jogtanácsosa. 1862. június 14-én súlyos betegen hunyt el.²⁸

A választási küzdelmek elcsitulva után, 1861. március 1-jén történt meg a polgármesteri tisztség és hivatal átadása-átvétele Bodnár István korábbi helyettes polgármester szobájában. Az átvevő küldöttség: Meskó Sámuel polgármester mint elnök, Májerszky Lajos főbíró, Kovács Gergely, Moesz Adolf, Nikelszky Mátyás, Domján Sámuel, Bálint Mihály, Schack Mór, Mányik József mint átvevő küldöttség, továbbá Bodnár István volt helyettes polgármester mint átadó, Jurányi Hugó aljegyző mint tollvezető. Az átadás-átvétel során a város 22 régi pecsétje, a díszes privilégiumlevél és *„A városi főbírói ezüst érdempénz veres szallagon II. Ferencz császár adománya, azon koronás jeligével 'lege et fide'. Ezt a küldöttség a vasládába letétetni határozta....”* A réz pecsétnyomók közül a még használhatókat az egyes

26. SzSzBMÖL. V.B.161. 111/2. jegyzőkönyv 1861. febr. 25. 47.v./1. sz.

27. Lukács, 1886. 309.

28. Margócsy, 1995. 206.

hivataloknak kiadták, a többi mint történeti értéket a vasládába elhelyezték. Ezen aktus után történt az iratok és a hivatali berendezések átadása, átvétele.

Az új városvezetés mindent megtett az 1848-as eszméken alapuló polgári átalakulás véghezvitelére. Március 22-én a nagyhirű sárospataki főiskola részére tett 1000 forintos alapítványt, hogy ott a korábban betiltott jogi tanszék visszaállítását segítse az alapítvány 5 %-os kamata. Április 8-án a helybeli casino egyesület gyászistentiszteleten emlékezett gróf Széchenyi István elhunytának évnapjáról a római katolikus templomban. A nagy férfi szobrára akkor a város 200 forintot szavazott meg. Ekkor nevezték el a Bujtos egy részét Széchenyi ligetnek. Az 1832-es Magyar Olvasó Társaság 1858-ban alakult újjá Nyíregyházi Casino Egyesület néven vállalva és vallva a jogfolytonosságot.

A 48-asok öröme azonban nem tartott sokáig. 1861 augusztusában az uralkodó feloszlatta az országgyűlést, a frissen szervezett és választott testületekkel együtt, majd novemberben – provizórikusan ugyan – visszaállította az abszolutizmust.

A képviselő 1861. október 24-én nevezetes döntést hozott, mely a későbbi oktatásban kiválóan kamatozott, az 1858-ban visszakapott korábbi kényszerkölcsön teljes egészét a nevelésre fordították, átadva azt az egyházaknak, úgy, hogy az evangélikus gimnázium 100.000, a római katolikus egyház 22.000, a görög katolikus egyház 12.000, a református egyház 10.000, az izraelita hitközség részére pedig 3000 forintos alapítványt tettek, melynek 5 %-os kamatait kapják az egyházak nevelési célokra félvévenként.²⁹ 1861. október 31-én határozatban mondták ki, hogy a „...*képviselő azon esetre, ha intézkedési köre az abszolút kormány parancs szavára beszüntetnék – a város vagyoni érdekei biztosítását hazafiúi kötelességének tartva azon intézkedést teszi, miszerint egy gazdálkodási bizottságot alakít, melynek teendői közzé sorozza a képviselőt a város sürgős gazdasági ügyeinek vezetését és elintézését, s a képviselőt foganatosítandó határozatainak sikeresítését. Ezen bizottság tagjaiul Meskó Sámuel polgármester elnökleve alatt Draskóczy Sámuel, Uray Tamás, Benczúr Miklós, Nikelszky Mátyás, Palicz Mihály, Sztruhár Károly, Kovács Gerő, Sipos András, Prok András, Kacska János, Szamuelyi Baruch, Bencs János, Huray Mihály képviselői tagokat, a négy hitfelekezeti lelkész urat, s a város tisztikarát nevezi ki, s ezen fontos ügyet a jelen válságos időkben csupán hazafiúi buzgóságukban megnyugodtan kezükbe teljes bizodalommal teszi le.*”³⁰

1861. november elején visszaállították a korábbi, abszolutisztikus intézményeket, a járási szolgabírószéket, 17-én pedig Meskó Sámuel polgármester lemondott. Helyét Draskóczy Sámuel tanácsnok foglalta el.

A következő év elején a felsőbb hatalom Ujhelyi Róbertet nevezte ki polgármesterre.

Az alkotmányosság 1865. évi visszaállításáig a város életében meghatározó események nem igazán következtek be, ha csak az nem, hogy 1862. augusztus 17-én gróf Lónyay Menyhért elnökletével megalakult Nyíregyházán a Takarékpénztár Egyesület.

A városban működő köz- és jótékony intézményekről 1862. május 17-én készült egy összesítés, mely 15 ilyen jellegű testületet szedett csokorba.

Akkor a városban állomásozott a császári-királyi 10. dzsidás ezred parancsnoksága, a császári-királyi adóhivatal, a pénzügyi bizottság, két távírda hivatal (egy a városban, egy a vasútállomáson), két postahivatal (egy a városban, egy szintén a

29. SzSzBMÖL. V.B.161. 116. dob.

30. SzSzBMÖL. V.B.161. 111/2. jkv. 1861. okt. 31. 2070/1861. sz.

vasútállomáson). Nyíregyháza adott otthont a dadai járás főszolgabírói hivatalának, a városi képviseletnek, a Felső-Szabolcsi Gazdasági Egyesület mintagazdaságának. Szintén a városban működött négy egyház, a római katolikus, görög katolikus, evangélikus és református anyaegyház és az izraelita leányegyház, melyek közül az evangélikusoknak kilenc, a katolikusoknak és reformátusoknak egy-egy elemi iskolájuk volt, azon kívül itt működött 1859 és 1872 között a Tiszai evangélikus egyházmegye tanítóképezdéje is. Mindezek mellett volt egy gyógyfürdő a város erdejében a Sóstón, városi kisdudóvó, polgári kórház és a kereskedő egyesület mellett 14 rendbeli céh iparegyesületek formájában.³¹

Felemelő hír volt 1865. szeptember 21-én, hogy az uralkodó, a birodalom további válságát már elodáznai nem tudva, december 10-ére újra összehívta Budapestre az országgyűlést. Ismét felpezsdült a város élete. Hamarosan kikristályosodott a szemben álló két párt is, az egyik, Deák Ferenc hívei Riszdorfer János (1815-1896) főjegyzőt, a másik, a baloldaliak, Bánó Józsefet kívánták a képviselői mandátummal ellátni. Megkezdődtek a gyűlések, a szimpátia tüntetések, a bankettek, a hajnalig való vigadozások. A november 24-i választáson a baloldal került fölénybe Bánó József 765 szavazattal Riszdorfer János 426 voksa ellenében nyerte el a képviselői tiszteletet.

Bánó József (1824–1910), eperjesi evangélikus földbirtokos, aki jogi tanulmányokat is folytatott. Igen fiatalon, 1849 elején Sáros megye másodalispánja, egy gyalogos gerilla csoport parancsnoka századosi rangban. Világos után birtokain gazdálkodott, 1861-ben Sáros vármegyében képviselő. Történettudományi kutatásokkal is foglalkozott, s nem sokat törődött a nyíregyházi mandátummal. 1868. december 27-én képviselői beszámolója idején a jelenlévők többsége elégedetlenségének adott kifejezést, elvtelenséggel és jogfeladással vádolták, s már akkor Vidliczkay Józsefet éltették.³²

1866-ban ismét kezdetét vette az alkotmányos átalakulás. Január 23-án Ujhelyi Róbert korábban kinevezett polgármester megjelent az 1861-ben megválasztott képviselő testületben és anélkül, hogy elnöki székét elfoglalta volna, félre állva bejelentette, majd fel is olvasták gr. Vay Dániel főispán január 20-i átiratát, melyben a város vagyona kezelését és a tisztviselők feletti örökösödést ismét a képviseletre bízta. A levél átadása után, mivel az 1861-ben megválasztott polgármester, Meskó Sámuel nem volt jelen, a gyűlés vezetésére Jármy Menyhértet általános és egyhangú kívánsággal kérték fel, Ujhelyi Róbert pedig lemondott. A testület ezután úgy határozott, hogy korelnököt választanak, majd intézkedtek a polgármester választásról, azután a tisztviselők felülvizsgálatáról, mindezeket az 1848-as törvények értelmében, még ha azokat akkor már teljes egészükben nem is lehet alkalmazni.³³

1866. január 29-én Jármy Menyhért már mint polgármester vezette a közgyűlést. Az év őszén Májerszky Lajos főbíró elhunyt, helyére Palicz Mihályt választották meg.

1866. április 12-én olvasták fel a közgyűlésben a városi orvosi kar: Meskó Pál városi tiszti főorvos, Flegmann Miksa, Virányi István, Grünbaum Leo, Juhász Kálmán, Roib Mihály és Takács Alajos jelentését, miszerint a Sóstó elhanyagolt, pedig a kies fekvésű és több bajokban nem csekély gyógyító hatású intézményt a jövőben fejleszteni kell és nem kizsákmányoló, az egészséget regálé jövedelemül

31. SzSzBMÖL. V.B.162. 6/123. 1862. 12. sz.

32. Margócsy, 1995. 207. o.

33. SzSzBMÖL. V.B.161. 112/3. jkv. 1866. jan. 23.

tekintő haszonbéri rendszernek kell tekinteni. A csak börtönül szolgáló és nem a felüdülést segítő vendégszobák helyett építkezni, fejleszteni kell! A képviselet mind-ezen indokokat elismerte, s megindultak a kedvező bérleti rendszer kiépítéséről szóló tárgyalások, melyek öszre jutottak olyan stádiumba, hogy a város érdemben tárgyalta egy alkalmi, Blahunka József által képviselt helyi vállalkozással. Az október 9-i képviseleti ülés elhatározta, hogy „...ezen híres gyógyerejű és gyönyörű fekvésű, de eddig nagyon is szegényesen tengetett fürdőintézet, az azt használni kívánó közönségnek kiválóbb élvezetére szolgálni és ez által a tulajdonos helybeli város jó hírnevét is jelentékenyebb módon növelni képesíttessék...”, azért az ajánlatot tevővel úgy fognak szerződni, hogy a vállalkozás bérfizetés helyett a Sóstón építkeznek, 24.000 osztrák forint értékben. 24 évre adja a város a bérletet, ott a pálinkamérés kivételével korlátozott korcsmáltatási, szállodási, vendéglői, kávéházi, fürdői jogokat gyakorol a vállalkozás, mely ha újabb beruházásokat tesz 14.000 forint értékben, a bérlet 10 évvel nő.³⁴

1867. február 25-én ismertették a közgyűlésben Bánó József országgyűlési képviselő Pesten kelt táviratát, miszerint a független felelős minisztérium a legfelsőbb leirat útján megerősített. A város a sokat szenvedett haza függetlenségének és törvényes önállóságának visszaállítását nagy örömmel és lelkesedéssel üdvözli, „...s ezen régóta epedve várt nagyszerű esemény kegyeletes megünneplésére holnap reggel az itteni összes egyházakban hálaadó isteni tisztelet és estve a házak kivilágítása fog tartatni...”, sőt küldöttséget is küldenek Budapestre Báthy (Sztruhár) Károly, Garay Mihály képviselők, Riszdorfer János főjegyző személyében, akik a város háláját a minisztereknek, első sorban Deák Ferencnek nyújtják át.³⁵ A tisztelgő látogatás a kormány előtt február 28-án megtörtént.

Az alkotmányosság visszaállításával megújult a városi tisztikar és képviselőtestület is. A választásokat az 1848. évi törvények szerint és a város 1861. január 11-én kelt rendelete szerint tartották 1867. május 31-én, illetve június 1-jén. Az így megválasztott tisztikar névsora: Meskó Sámuel polgármester, Kőmíves Károly főbíró, Kralovánszky Gyula kapitány, Riszdorfer János főjegyző, Sály Pál és Kovács Sándor aljegyzők, Szakay Endre, Galánffy Lajos, Szénfy Gusztáv, Sztárek Ferenc törvényszéki tanácsosok, Vad András, Gráf Mór, Oltványi Endre közigazgatási tanácsnokok, Galánffy Dániel számvevő, Kralovánszky Mór tiszti ügyész, Kralovánszky László tiszti gyám, Meskó Pál főorvos, Takács Alajos alorvos. Megválasztották a 102 tagú képviselőtestületet, és a korábbi szokás szerint a tiszteletbeli testületi tagokat. Most csak 45 tagú a gyülekezet, benne a városi tanítói-tanári karral: Bánhegyi István, Emericzky Géza, Kovács János, Palánszky Sámuel, Weisz Vilmos, Szénfy Gyula tanárok, Diecz Sámuel, Gdovin János, Gerhárd Sámuel, Hudák György, Juhay Antal, Kristóf István, Mráz Károly, Nagy Sámuel, Parizsa János, Szabó Endre, Sesztay János, Varga Antal, Zloczky Kornél tanítók.

A korábbiaknak megfelelően 1867-ben díszpolgárokat is választottak a testületbe, összesen 35 személyt: Andrássy Gyula gróf miniszterelnök, Arany János, Balogh Péter református szuperintendens, Bánó József országgyűlési képviselő, Bartakovics Béla egri érsek, Bónis Barnabás első alispán, Bónis Sámuel, Böszörményi László, Deák Ferenc országgyűlési képviselők, Dégenfeld Imre gróf, Dessewffy Ferenc gróf, Dessewffy Aurél gróf, Elek Gábor birtokos, ifj. Elek Gábor birtokos, Eötvös József báró miniszter, Festetics György gróf miniszter, Ghyczy Kálmán

34. SzSzBMÖL. V.B.161. 112/3. jkv. 1866. okt. 9. 3256/1866. sz.

35. SzSzBMÖL. V.B.161. 113/4. jkv. 1867. febr. 25. 664/1867.

országgyűlési képviselő, Gorove István miniszter, Gräfl József birtokos, Horváth Boldizsár miniszter, Jókai Mór író, Kállay Adolf alispán, Kállay Emánuel birtokos, Kemény Zsigmond báró író, Kossuth Lajos hazafi, Kökényesy Imre birtokos, Lónyay Menyhért miniszter, Máday Károly evangélikus szuperintendens, Mikó Imre gróf miniszter, Pankovics István munkácsi püspök, Sesztina Lajos debreceni polgár, Somossy Ignác országgyűlési képviselő, Tisza Kálmán országgyűlési képviselő, Vécsey József báró főispán és Wenckheim Béla báró miniszter.³⁶ A választás, az országos szokásoknak megfelelően történt, s a megválasztottak ugyanúgy, mint korábban tiszteletbeli képviseleti tagok voltak, csak elnevezésük módosult.³⁷

„Megindulván az alkotmányos élet, a rég elfojtott nemzeti gyász is nyilvános hangot követelt magának, így tartatott meg okt. 27-én az ág. ev. templomban a gyász ünnepély az aradi 13 vértanú emlékére. Megható és nagyszerű ünnepély vala ez, melyben az alkotmányos élet ifjú lelkesedésével sietett letenni a kegyelet adóját minden igaz honfi azoknak ravatalára, kik az alkotmányos szabadságért vértettek egykoron. A 48-as honvédek zászlójuk alatt körül állották a ravatalt, a templom gyásszal volt bevonva, a koporsót a 13 vértanú emlékére 13 leány koszorúzza fel fehér ruhába öltözve. Oltár előtt Bartholomaeides János mondott igen szép imát, a szószékről pedig Gyöngyössy Sámuel ev. ref. lelkész nagy lelkesedéssel és hatással hasogatta az igazságnak beszédét.” – írta Lukács Ödön az 1867. évi gyászünnepről.³⁸

A kiegyezés évének belső, megyei politikai harcai közül említésre érdemes, hogy a november 7-én Nagykállóban tartott megyegyűlésen a megyeszékhelynek Nyíregyházára való áthozatala mellett született döntés, bár arra még egy évtizedet kellett várni, pedig az 1868. január 24-én az első alispán elnöklétével a városban tartott tanácskozáson a képviselőtestület kijelentette, hogy a korábbi, az 1867. november 25-én, és az 1863. december 15-én kelt határozatai alapján a megyeházának a város alkalmas telket és a felépítésre még 50.000 forintot is ad.³⁹

Szintén 1868 januárjában döntött úgy a képviselőtestület, hogy az izraelitáknak is biztosítja a képviseleti jogot, s meghívták a testületbe a hitközség rabbiját, Friedmann Károlyt, Szamuelyi Baruchot, Stern Emánuelet, Shack Mórt, dr. Flegmann Miksát, Glück Dávidot, Kornstein Ignácot, Hoffmann Adolfot és dr. Baruch Mórt.⁴⁰

A nyíregyházi izraelita hitközség 1863-ban alakult önállóvá. 1877-ben a hitközség kétfelé szakadt, a kétezernyi nyíregyházi zsidóból 39-en az ortodox hitközséghez, a többiek a neológokhoz, a status quo felekezethez csatlakoztak.

Az izraelita hitközség 1868 elején a Szarvas utcán négy osztályos elemi iskolát épített, melyet 1897-ben hatosztályos emeletes iskolává bővített Király Sándor építómester. Az iskolában három tanító és egy tanítónő tanított. Az igazgató Kelemen Adolf magyar műveltségű rabbi volt, aki magyarul szónokolt a templomban is, ő felügyelte a magyar nyelvű oktatást, mert a vezető főrabbi, Friedmann Károly nem tudott és nem is tanult meg magyarul 34 évi itteni szolgálata (1865-1909) alatt. Ebben a nyelvharcban, mely nyíltan folyt, a magyarul beszélők vesztek azzal, hogy 1904-ben Kelemen Fogarasra távozott vezető rabbinak. Az izraeliták gyermekei az evangélikus gimnáziumba jártak, már az első generáció tagjai között is voltak reverzális adók, evangélikus menyasszonyokkal kötöttek házasságot. Az

36. SzSzBMÖL. V.B.161. 113/4. jkv. 1867. jún. 25. 1852/1867. sz.

37. Hársfalvi, 1982. 110.

38. Lukács, 1886. 316-317.

39. SzSzBMÖL. V.B.161. 114/5. jkv. 1868. jan. 23. 196/1868. sz. Bene, 1987. 320-324.

40. Lukács, 1886. 317.

első generáció még tartotta a nevét, a későbbiek magyarosítottak. A legtöbbjük 48-as szellemű, a függetlenségi párt mellett álltak.⁴¹ Az izraelita egyház zsinagógáját a Szarvas utcán 1880-ban építette fel, a kivitelező Király Sándor volt. 1862-ben épült meg a rituális fürdő, melyet 1891-ben nagy költséggel kibővítettek. 1864. május 1-én alakult meg az izraelita nőegylet özvegy Klár Áronné és dr. Flegmann Miksáné vezetésével 25 taggal, azzal a céllal, hogy a városi nagy tifuszciklus után segítsen a status quo hitfelekezeten.⁴² A XIX-XX. század fordulóján a status quo hitközség 378, az ortodox pedig 80 családot számlált, ez utóbbinak is volt temploma, paplakja, de papja nem.⁴³

A kiegyezés évében alakult meg a városi polgári olvasó egylet.

Az 1869-es tavasz ismét a választások jegyében telt el. Az 1869. március 25-i közgyűlésen ismertették az uralkodó és a miniszterelnök meghívó levelét az április 20-án nyíló pesti országgyűlésre. A közgyűlés úgy határozott, hogy a leirat a nemzeti zászló kitűzésével együtt köztudomásra hozassék és az irat becses emlékül a levéltári vasládába elhelyeztessék.⁴⁴

Az kihirdetés után a városban a választási küzdelmek az elmúlt évben alakult Balpárt és a jobboldali, az uralkodóval kötött kiegyezést helyeslő Deák párt között élesedtek ki.

Korábban, már 1869. január 10-én gyűlést tartottak a baloldaliak a nagyvendéglőben, ahol elnöküknek Krasznay Gábort választották. Ezen az összejövetelen részt vett Bónis Sámuel is, aki az országos balpárt céljairól beszélt. Még ugyanezen a napon a balpárt Vidliczkay Józsefet jelölte országgyűlési képviselőjéül. Ezek után a jobboldal is lépésre kényszerült, január 20-án megalakult a „Deákpárti polgári kör”, s a római katolikus Bodnár Istvánt jelölte képviselőjének. A választási harc most sem nélkülözte a nyíregyházi nők által himzett szebbnél-szebb követválasztási zászlók szentelését több ezres népgyűlések keretében, a lakomákat, a vigasságokat, programok ismertetését magyarul és tótul. Április 9-én, a választás napjának reggelén nyilvánvalóvá vált a baloldal ereje, s Bodnár István vissza is lépett, úgyhogy a Városháza udvarán megtartott voksolás egyértelműen Vidliczkay József sikerét hozta. Nyíregyháza népe a balpárt, a 48-as hagyományok ébrentartása mellett kötelezte el magát, annyira, hogy most megválasztott képviselőjét még további öt ciklusban küldte az ország házába.

Vidliczkay József (1818–1890) a Pozsony megyei Vágszerdahelyen született, Pesten járt iskolába, a jogot is ott végezte. 1844-től önálló ügyvéd Nyíregyházán és jogtanácsos. Ő is aláírta Benczúr Miklós felhívását 1848 márciusában, de tevőlegesen nem vett részt a későbbi eseményekben, ettől függetlenül nagy 48-as volt. Mérsékelt programjában az önálló pénzügy és bankrendszer, honvédség fejlesztése, iparpártolás és a közoktatás javítása szerepelt. 1872-ben ellenfele gr. Lónyay Menyhért (1822–1894) szabadelvű jelölt, 1871-től miniszterelnök 1870-től a város díszpolgára volt. Lónyay Menyhért támogatására 1872. május 11-én megalakult a Deák kör Bodnár István elnöke alatt, 300 fős taglétszámmal. Június elején zászlószentelési ünnepséget tartottak nagy ünnepséggel, tarackdurrogatással jelezve, hogy jelöltjük gróf. Lónyay Menyhért. A harcias helybeliek azonban vadul Vidliczkay mellett tüntettek. Az 1872-es választások idején a város lakossága 21.896 fő, ebből a választásra jogosultak száma 1562 fő. A választásra jogosultság

41. Margócsy, 1993. 385–402.

42. Margócsy, 2002. 96.

43. Hoffmann, 1900. 365–368.

44. SzSzBMÖL. V.B.161. 115/6. jkv. 1869-1871. jkv. 1869. márc. 25. K. 311/1869.

jogcíme szerint ingatlanbirtokuk alapján 1268 fő, 20 kézműves, 2 gyártulajdonos, 57 kereskedő választhatott. 40-en jövedelmük alapján kerültek a listára, értelmiségi pályán lévők 156-an szavazhattak és a régi jog, tehát az 1848-ban nemesnek igazoltak 19-en választottak. 1872. július 15-én a szavazás napján a Korona Szálló délnyugati sarkától a Városháza piacra néző nagy kapujáig erős rendőri, katonai kordon választotta el a két párt szavazóit. Vidliczkay hívei dacoltak a sok esővel, a választást manipuláló halogatással és 812:643 arányban győztek.⁴⁵

Vidliczkay József megválasztásában nagy szerepe volt a tanyai lakosságnak. Tiszteletükre augusztus 10-én a baloldali polgárok nejei 2000 fős bankettet tartottak a Huszárhoz címzett vendéglőben. Vidliczkay mellett az asszonyok és lányok is korteskedtek, fáklyás felvonulásokat tartva, egyiküket, Brassy Jánosnét, a jobboldalt ostorozó kijelentései miatt be is perelték.

1870. február 4-én a város küldöttséget menesztett a fővárosban Kovách Gergely, Bodnár István, Riszdorfer János és Vidliczkay József tagokkal a megyeközpont áttelepítésének ügyében. Ugyanez a küldöttség vitte Lónyay Menyhért díszpolgári oklevelét is, s ugyanők folytattak tárgyalásokat a törvényszék ügyében is.

Az 1870. február 21-i képviselőtestületi ülésen számolt be a küldöttség a fővárosi útjáról, s a törvényszék ügyében jó híreket hoztak. Ugyanezen ülés döntött arról, hogy az elavult vendégfogadót és a hozzá tartozó nagy állást elbontatják és egy korszerű, a közigényeknek megfelelő vendéglőt építenek. A létesítésre Meskó Sámuel polgármester elnökletével bizottság alakult. (Az április 18-iki közgyűlésen bemutatták a budapesti Benkó Károly építész terveit, egy 100.000 forintba kerülő, monumentális épületre, de az végül is nem valósult meg, hiszen a nagyvendéglő helyére a Megyeháza épült később, a Korona Szállót pedig Alpár Ignác tervezte a mai helyére.)

1870. február 21-én ismertették Mikecz Tamás dadai járási főszolgabíró február 11-én kelt átiratát, melyben felhívta a várost, hogy a kiegyezési törvény értelmében 1869-ben alakított magyar királyi honvédség Nyíregyházára helyezett két alosztálya, a 41. honvéd zászlóalj és 15. honvéd huszár század elhelyezésére laktanyákat létesítsen. A képviselőlet úgy határozott, hogy egyelőre a lovasság részére a „czügoskerti alkalmasságokat” a bérletből visszaveszi és átalakítja, a gyalogság részére pedig helyiségeket bérel. A városba bevonult és elhelyezkedett 41. honvéd zászlóalj 1871. május 22-én fényes ünnepséggel és gróf Lónyay Menyhértné zászlónyaságával tartotta meg zászlószentelési ünnepségét.

1871. június 10-én hirdették ki az országgyűlés mindkét házában a közigazgatás új rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. törvénycikket, melynek értelmében Nyíregyházát a rendezett tanácsú városok sorába sorolták, s a törvény szerint a választott képviselőtestület fele részben a választott személyekből, fele részben az illető községben legtöbb egyenes adót fizető polgárokból áll. Ők a virilisek.

Az 1871. július 20-án tartott képviselőtestületi ülésen Meskó Sámuel polgármester ünnepélyesen bejelentette, „...*hogy jelen város által hön ohajtott és hazafias áldozatkészséggel is kísért egyik királyi törvényszéknek ide Nyíregyházára leendő telepítettése – a folyó hó 11. napjáról 156. szám alatt kiadott Budapesti Közlöny című hivatalos lap hiteles tanúbizonysága szerint a nagyméltóságú magyar királyi minisztérium által az 1871. évi XXXII. törvénycikk 1-3. §§-ainak felhatalmazása alapján, a folyó hó 10-én Pestről gróf Andrássy Gyula miniszterelnök és Bittó István igazságügyi miniszter ő nagyméltóságuk aláírásával kelt magas intézmény útján el*

45. Margócsy, 1995. 208.

van rendelkezés...”, s a törvényszék 1872. január 1-én okvetlenül megkezdi működését. A törvényszék idehelyezése azonban helyiségeket igényel legalább 12-16 szobát, benne legalább kettő olyan legyen, hogy tárgyalóteremül is szolgálhasson. Mellette az ügyészségnek is kell 3-4 szoba, a telekkönyvi hivatalnak 3-6 szoba, a járásbíró-ságnak 5-7 szoba, azon kívül várnagyi lakás és börtönőri laktanya. A elhelyezésre megszervezésére alakult küldöttség tagjaivá Meskó Sámuel, Vidliczkay Józsefet, Krasznay Gábort, Nikelszky Mátyást, Sexty Józsefet, Schack Mórt és Riszdorfer Jánost mint tollvezetőt választották azzal a megbízatással, hogy december 1-jére minden készen legyen, elsősorban a Városháza emeletesre húzása.⁴⁶

A mai helyén álló Városházát Povolny Ferenc debreceni építőmester tervezte, eredetileg emeletesre. Az épület 1842-re lett készen, de földszintes kivitelben. 1853. május 18. és 1861. március 21. között a császári-királyi szolgabírószág tanyázott az épület jobb szárnyában 8 szobában, az udvaron lévő börtönépületben, még egy, konyhával ellátott órszobában. 1864-ben a város tervet készített Gerster Károly (1819-1867) és Frey Lajos (1829-1877) építészekkel. Gerster Károly segédje volt Benkó Károly. Amikor a törvényszék ügyében Riszdorfer János főjegyző 1871. július 12. és 17. között Budapesten tartózkodott a Gerster-Frey féle tervet átadta Benkó Károlynak (1837-1893) és Kolbenheyer Ferencnek (1840-1881) módosítás végett. 1871. július 31-én a városi képviselői gyűlésben feljegyezték, hogy a Benkó-féle tervekhez Séh Károly is készített kiegészítéseket. A módosított terveket hozta haza Riszdorfer János, itthon viszont a régi Gerster-tervek alapján hirdették meg a kivitelezési árlejtést augusztus 10-re. Az építkezési bizottság augusztus 10-én a régi tervek szerint hozta meg döntését, másnap azonban egy teljesen eltérő, a Benkó Károly által küldött terveket fogadta el azzal, hogy az utcára néző szobák ne irodák legyenek, hanem hasznos hajtó boltok, összesen 30 darab. Az 1872-ben részleteiben és 1873-ban véglegesen átadott épület elszámolása nagy viharokat kavart.

Az építkezésre Király Sándor helybeli építésszel kötnek szerződést 1872. augusztus 14-én. A munkák azonnal megindulnak, a régi épületből a hivatalok 48 óra alatt kiköltöztek, egyedül levéltár és a közszolgák helyiségei maradtak érintetlenül, a többi épületrészt részben vagy egészben lebontották. A törvényszék és hivatalai magánházaknál, a város más városi házakban (kisdedőv épületében) szorongott, a Korona házból alakították ki a börtönt, mely 1871-1891 között maradt ott. A munka megindulásakor a kezdettől támadt egyenetlenségek miatt (hiányoztak a pontos tervek, költségszámítások) Király Sándor visszalépett, s 1872. szeptember 29-től Glück Dávid és Guttmann Mór vállalkozók voltak a kivitelezők. Az építkezés előrehaladtával egymás után költöztek be a hivatalok, 1872 végére mindenki a helyére került. A végelszámolásnál derült aztán ki, hogy a város nagy költségeket hajtott végre, az építkezés ugyanis 300 ezer forintjába került. Már a munkák alatt is az ellenzék vezére Bodnár István ügyvéd pazarlással vádolta az építetöket, az egyik ilyen „tétel” az impozáns homlokzat felett álló két Iustitia szobor volt. A két, cinkből öntött, öt és fél láb magas alakot 1400 forintért öntötték. E csatározások közben zajlott az 1873. évi tisztújítás, melynek során sem Meskó Sámuel polgármester, sem Riszdorfer János főjegyző nem választatott meg. Az új polgármester Krasznay Gábor (1821-1890) lett, akinek jóakarata és szelíd természete sokat számított a kedélyek lecsillapításában, főjegyzővé pedig Jurányi Hugót választották meg.

Az 1873. szeptember 1-jei leltár szerint 59 hivatali helyiséget foglalt magába az épület, ebből akkor 21 szoba volt a városé, a többi a törvényszéké 1891 augusz-

46. V.B.161. 115/6. jkv. 1869–1871. 1618/1871. sz.

tusáig.⁴⁷ A törvényszék tehát 1871-ben bevonult a Városházára és elfoglalt az 59 szobából 31-t, hetet pedig közösen használta várossal.

A fent említett virilizmus intézményét az 1870. XLII. és az 1871. XVIII. törvény-cikk megjelenése után állították fel 1872-ben. A virilis a legtöbb egyenes állami adót fizető polgár. Rendezett tanácsú városokban 48-nál kevesebb és 200-nál több tagja nem lehetett a képviseletben.

Az 1886. évi XXI. törvénycikk a törvényhatóságokról és a XXII. törvénycikk a községekről a korábbi törvényeket hatályon kívül helyezte, a virilizmust újrafo-galmazta.

A város első dualizmuskori szabályrendeletét az 1872. szeptember 17-18-án tartott városi képviseleti gyűlés alkotta meg, mely szerint a város jogait a kép-viselőtestület, a tanács, a kapitányi hivatal és az árvaszék által gyakorolja. A képviselőtestület 200 fő, 100 tagja választott, 100 pedig virilis jogon tag. Rajtuk kívül tagja a szavazati joggal bíró polgármester, a jegyzők, a főkapitány, a tanács-nokok, a tiszti ügyész, az árvaszéki ülnök, a közgyám, a pénztárnokok, a főorvos, főmérnök, főszámvevő és a levéltárnok. A képviselőtestület hatásköre kiterjed a szabályrendeletek alkotására, költségvetés megállapítására, intézkedés a város vagyona felett, községi pótdadó mennyiségének megállapítására, közmunkákkal kapcsolatos teendők megállapítására, új hivatalok rendszeresítésére, a meglévők megszüntetésére, választmányok, szakosztályok megalakítására, az árva- és sze-gényügy intézésére, a virilisek névjegyzékének összeállítására hivatott küldöttség megválasztására, a választók névjegyzékének összeállítására.

Nyíregyházán a szabadfoglalkozású, illetve az alkalmazott értelmiségiek alkották a legtöbb állami egyenes adót fizetők legnépesebb csoportját (az ő adójuk kétsze-resen számított). 1894-ben 30 fő, 1903-ban 41 fő. A diplomásokon belül előbb a jogászok voltak a legtöbben, majd az orvosok, és a lelkészek, mellettük egy-egy gyógyszerész, mérnök, tanár, a századforduló után gazdászok is.

Másik nagy csoport a fogó földbirtokosság (közép- és nagybirtokosok) rétege.

Harmadik csoport a kereskedőké, az 1880-as években ez a második legnagyobb réteg, 1883-ban 20-an vannak, 1912-ben 16-an, többen, mint a földbirtokosok.

Vannak jogi személyek is, kik képviselővel vesznek részt, hol 3, hol 1 ilyen in-tézménnyel találkozunk, a Nyíregyházi Termény- és Áruraktár Részvénytársaság, a Nyíregyházi Takarékpénztár Egyesület és a Nyíregyházi Villamossági Részvény-társaság szerepel a virilisek között.

Egyéb foglalkozásúak is vannak a virilisek között, házbirtokosok, bérlők kevesen, de annál nagyobb adóval (Klár, Haas, Szamuely család tagjai), néhány cukrász, kávé, korcsmáros, vendéglős, iparos.⁴⁸

A fent említett 1871. évi XVIII. törvénycikk értelmében Nyíregyházán is megkez-dődtek a tisztújítási előkészületek. Az 1872. augusztus 19-én tartott közgyűlésen az új szervezkedési szabályrendelet elkészítésére küldtek ki bizottságot Krasznay Gábor képviseleti tag elnökségével, Kralovánszky Gyula városkapitány, Enyingi Lajos, Vad András, Bencs László tanácsnokok, Sárosi Pál első aljegyző, Sütő József, Zajác József, Bencs János, Kovács János tanár, Hoffmann Adolf, idősb Maurer Károly, Jozsika János, Jánószky András, idősb Gyurcsány József, Kovács András, Rudics János, Nádassy Mihály, Grenczy Andor, Stomp Pál, Csengery Sámuel képviseleti tagokkal.⁴⁹

47. Margócsy, 1989. 348–355., illetve Hársfalvi, 1983. 44–48.

48. Gottfried, 1993. 141–168.

49. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1872. aug. 19. K. 2029/1872., 2442/1872.

A bizottság az új, már a virilizmus intézményét is tartalmazó szervezkedési szabályrendeletét a szeptember 17-i közgyűlésen mutatta be. A jelenlévők határozatban jelentették ki, hogy a legutóbbi népszámlálás szerint a város lakossága 21.696 fő, így a „rendezett tanácsú városi községnek képvisellete” (a törvény 37. §-a értelmében) 200 fő, fele virilis, fele pedig választott.

A törvény előírásai szerint választójoggal 2499 fő bírt, ami azt jelentette, hogy a város területét 6 választókerületre kellett bontani, s azokból az első négy 17-17, a két utolsó pedig 16-16 tagot választott, ez így 100 fő és még 20 póttagot is. A bizottság elkészítette a virilisek jegyzékét, s javaslatot tettek a megválasztandó tisztségviselők fizetésére, a polgármesternek évi 1600, a főjegyzőnek 1400, tanácsnokoknak 1000-1000 forintot. A szervezkedő város a polgármesterrel együtt 123 fős hivatalnoki kart állított fel: polgármester, főjegyző, 2 tanácsnok, 2 árvaszéki ülnök, rendőri főkapitány, városi számvevő, I. aljegyző, adószámvevő, házi pénztárnok, adópénztárnok, levéltárnok, tiszti ügyész, alkapitány, árvagyám, építész mérnök, főorvos, alorvos, kapitányi tollnok, közigazgatási iktató és kiadó, állatorvos és hűsvizsgáló, rendőrhadnagy, szállásmester, bába, 5 írnok, 4 esküdt, belső vagy majorbeli városgazda, külső vagy pusztai városgazda, erdőfelügyelő, őrmester és házmester (városháza –B.J.), 4 rendőrbiztos, hajdütizedes, 2 börtönőr, 6 lovaspandúr, 8 nappali rendőr, 8 hajdú, 24 éjjeli őr, 3 lámpagyújtó, városi belső kocsis, városi belső ordonáncz kocsis, 3 előfogati kocsis, kéményseprő, gyeptes-ter, 8 toronyőr, városi órás, 3 pusztai kerülő, 2 pázsiti kerülő, városi kertész, 3 erdőkerülő, 2 hetes és kályhafűtő, kórházigazda.⁵⁰

December 12-én történt meg a képviselleti tagok megválasztása, az új testület 1872. december 27-én tartotta meg első ülését, elfogadva a szervezeti szabályrendeletet, melynek alapján működött korszakunkban a városi képviselőtestület és a tisztikar.⁵¹ A szabályrendelet szerint a város hatóságát a képviselőtestület, a tanács, a polgármester, a kapitányi hivatal és az árvaszék által gyakorolja. A hatósági kör a városra, határára, Sima és Királytelek pusztákra terjedt ki. Minden fontos ügyben a képviselőtestület döntött (pl. a költségvetés megállapítása, szabályrendeletek alkotása, a város vagyona fölötti intézkedés, szerződések kötése, felbontása, közművek építése, új hivatalok rendszeresítése, a fennállók esetleges megszüntetése, perek indítása vagy megszüntetése, iskolák felügyelete, a legtöbb adót fizetők névjegyzékének összeállítása, kiigazítása, választó kerületek alkotása, a községi kötelékbe való felvétel stb.). A közgyűlés elnöke a polgármester, ha nincs jelen, akkor az első tanácsnok.

Rendes közgyűlést minden hónap első csütörtökére s az azt követő napra kellett összehívni. Rendkívüli közgyűlést akkor tartanak, ha a polgármester úgy látja, vagy legalább 20 képviselő kéri. Az ülésen a képviselők határozatot hoznak, az ülések nyilvánosak. 1877-ben az ülések rendjét úgy módosították, hogy attól kezdve a közgyűlést minden hónap második hetében kedden vagy pénteken tartották.

A tanács a végrehajtó közeg, mely foganatosítja a képviselő testület rendeleteit és határozatait. A tanács készíti elő az ügyeket a polgármester és a testület elé. A tanács elnöke a polgármester, tagjai: a fő- és alkapitány, a tanácsnokok, az árvaszéki ülnökök, a főjegyző, aljegyző, a tiszti ügyész, főmérnök, főorvos és főszámvevő. Érvényes döntéshez legalább 5 fő kell, és szavazattöbbséggel dönt a tanács. Az ügyek elintézésére „...az előadói rendszer léptetik életbe...” A tanács ülései is nyilvánosak.

50. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1872. szept. 17. K. 2896/1872.

51. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1872. dec. 27. K. 4066/1872

Az ügyek előkészítésére, indítványozására, véleményezésére öt szakosztályt alakítottak: gazdasági, pénzügyi és háztartásit, nevelésügyit, rendőrit, építészetit és jogügyit. Az árva- és gyámhatóságot az árvaszék gyakorolta.

A tisztújítást 1873. január 9-én és 10-én tartották meg. Polgármesterré Krasznay Gábort, főjegyzővé Jurányi Hugót, tanácsnokká Vad Andrást és Bencs Lászlót, főkapitánnyá Kralovánszky Gyulát, alkapitánnyá Kovács Károlyt, számvevővé Galánffy Dánielt, aljegyzővé Czupra Endrét, tiszti ügyésszé Kralovánszky Lászlót, tiszti gyámmá Zajác Józsefet, főorvossá dr. Meskó Pált, alorvossá Takács Alajost, házipénztárnokká Joszka Jánost, adópénztárnokká pedig Krajnyák Györgyöt választották meg.⁵²

1873. február 15-én az evangélikus egyháztanács elhatározta, hogy azután minden vasárnap magyar nyelvű istentiszteletet is tartanak.

A vármegye a városban

1873. január 16-án „Krasznay Gábor polgármester megnyitván az ülést, s mindenek előtt az 1871. XVIII-ik tcz. értelmében megalakult új képviselőtestület – mely jelenleg első közgyűlést tartja – meleg szavakban üdvözölvén felhívja a szép számmal egybegyűlt képviselőtestületet, miszerint őt azon bizalommal, mellyet elválasztásánál tanúsított elnöki tisztével járó nehéz és fontos kötelességeinek teljesítésénél a jövőben is ajándékozza meg...” A fent említett törvény alapján választott testület az egész korszakban a törvény és a város szervezeti szabályrendeletében lefektetett elvek alapján működött, az időközben megtartott választásokon történt szavazatok eredményeinek figyelembe vételével.

Az új testület az időközben átvett megújított Városházán 1873. február 27-én tartotta meg első ülését, s mindjárt az egyszerű napi ügyek megtárgyalásához fogtak. Elhatározták, hogy a már évek óta gazdaságtalanul működő városi cserépipés téglagyárat, a hozzá tartozó 12 hold területtel 12 évre bérbe adják. Az árlejtés azonban nem sikerült, s a város továbbra is megtartotta téglagyárat, a termelésből elégitve ki a lakosok téglá- és cserépszükségletét, valamint a csatornaépítéshez szükséges mennyiséget, de ugyanabban az évben a református templomhoz is adtak kedvezményes áron 50 000 első osztályú téglát.⁵³ 1877 nyarán Fekete István görög katolikus lelkész és esperes kapott az építendő új elemi iskolához 5000 téglát.⁵⁴ 1879-ben a helybeli status quo izraelita hitközség készült templomot építeni, s ahhoz 250.000 téglát kért. Az 1880. február 20-iki közgyűlés a téglát megszavazta úgy, hogy az árát 5 év alatt kellett kamatmentesen kifizetni, de segélyképpen ebből 10.000 első és 15.000 másodosztályú téglát után viszont nem kért térítést.⁵⁵

Fontos népnevelési döntést is hozott a testület, felismerve a kisdedővó intézmény fontosságát. Amíg a Városházát emeletesre építették át, a hivatalok a kisdedővó helyiségeit foglalták el, s így az intézmény átmenetileg bezárta kapuit. 1873-tól azonban újra működött az óvoda, s a közgyűlés elhatározta, hogy a kor szellemének megfelelően rendezik be. A polgármester elnökletével egy bizottságot is kiküldtek, amelyik az 1873. április 25-i közgyűlésen számolt be addigi munkájáról. A pesti kisdedővó intézet igazgatóját, Szerdahelyi Adolfot kérték fel tanácsadásra, aki

52. Lukács, 1886. 331.

53. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1873. febr. 27. K. 295/1873., ápr. 25. K. 1630/1873., máj. 8. K. 1787/1873.

54. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1877. aug. 10. K. 4291/1877.

55. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1880. febr. 20. K. 8967/1879.

nagyjából 200 forintban határozta meg a felszerelés költségeit. A bizottság a felszerelést Szabó Endre: Gyermekkert című könyve alapján rendelte meg, s az óvói fizetést 600 forintban határozták meg. A felújított óvodát Szathmáry Endre óvó vezetésével 1873. június 9-én nyitották meg.⁵⁶

A következő hónapok a katonai elszállásolás megoldásával teltek el. Az 1867-ben megkötött kiegyezés után a császári és királyi közös hadsereg mellé másodvonalbeli, de önálló haderőként szervezték meg a magyar királyi honvédséget. Amíg a közös hadsereg alakulatait továbbra is időről-időre más-más helyőrségekbe szállásolták be, a magyar királyi honvédség alosztályainak állandó helyőrségeket szántak. Így került Nyíregyházára a magyar királyi szabolcsi 41. honvéd zászlóalj és a hajdúsági 15. lovasszázad. 1873-ban azonban a magyar királyi honvédelmi minisztérium két-két lovasszázadot nagyobb alosztályba, úgynevezett lovasosztályba kívánt összevonni egy helyőrségben. A városi közgyűlés 1873. október 21-i ülésén olvasták fel az alispán átiratát, mely szerint a kassai III. honvédkerületben felállítandó két huszárszázad elhelyezésére a nyíregyházi Serházat szemelték ki. Október 13-án már a városban járt Cserhalmay Ferenc honvédelmi minisztériumi osztálytanácsos, Máriássy János tábornok, Manó Gyula alhadbiztos, Schnur József őrnagy, Márton Géza honvéd huszár főhadnagy és a polgármesternél erről tartottak értekezletet. Megállapították, hogy a Serház alkalmas és kevés költséggel átalakítható, a két lovas század befogadására teljesen alkalmas és elégséges.⁵⁷ A város azonban, mely a vármegyei katonatartás terheit szinte egyedül viselte, nem igen akart újabb építkezésekbe, beruházásokba belemenni. A honvédelmi minisztérium viszont újabb levelekkel bombázta a polgármestert, 1874. május 2-án pedig arról értesítették a hivatalt, hogy a 41. zászlóaljat Kassára helyezik át, Nyíregyházára pedig Nagykarolyból áthozzák a tervezett lovasosztály másik századát, a szatmári 14. lovasszázadot. Elhelyezésükre a város építsen egy 60 lovas istállót a 41. zászlóalj kaszárnyájában, a nagyvendéglő mellett lovardai laktanyában. Ezt az épületet akkor kapták meg a katonák, amikor a város onnan visszaköltözött a felújított Városházába.

Június 2-án válaszolt a város, kijelentve, hogy ezt az építkezést a központban közrendőri és közegészségügyi okok miatt nem teszi, egyébként is azt a telket a megyei hivataloknak (Megyeháza) tartják fenn. Az istállót a vegyes bizottság már 1872-ben is a városon kívül akarta felépíteni. Kérték, hogy mivel a 41. zászlóalj legénysége megyebeli, azt ne vigyék el és a 14. lovasszázad is maradjon Károlyban. Nyíregyházán a 41. honvéd zászlóalj mellett akkor itt volt a 66. közös gyalogezred két zászlóalja, a 15. és 16. közös huszárezred caderje (pótkeretet), a császári és királyi 11. szorezd caderje. A város nagy költséggel a gyalogság részére három laktanyát, a lovasság részére egy laktanyát alakított ki. A lovassági laktanya a városon kívül fekszik, oda építsen a minisztérium istállót, a városnak arra most nincs pénze. Ha nem tudja a minisztérium máshová vinni a 14. lovasszázadot, akkor a kincstár építse meg a városon kívül az istállót, hisz a város mindig is túl volt terhelve katonatartással.⁵⁸ Ez a huzavona végül is azzal végződött, hogy az 1874. augusztus 24-i közgyűlés elhatározta a Serháznak lovassági laktanyává alakítását. Horváth Gyula, a város akkor frissen megválasztott mérnöke terveket készített a Serház átalakítására 20.482 forintos költséggel.⁵⁹ 1874-ben a 14. lo-

56. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1873. jún. 3. K. 2484/1873.

57. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1873. okt. 21. K. 3712/1873., illetve K. 3853/1873.

58. SzSzbMÖL. V.B.186. 123. dob. K. 1912/1874.

59. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1874. aug. 24. K. 2959/1874.

vasszásad megérkezett Nyíregyházára, a 41. zászlóalj 1875-ben áttelepült Kassára. Az 1876. évi május 5-i közgyűlés pedig döntött a Serház laktanyává való átalakításáról. A Serház, Honvéd és Kert utcák által határolt serházi telken 1876-ra befejeződtek az építkezések, átalakítások, s oda vonult be állandó szolgálatra a magyar királyi kassai 5. honvéd lovasszereg II. osztálya (két lovasszásad). A Honvéd utcai laktanyának nevezett épületegyüttest József főhercegről, a magyar királyi honvédség parancsnokáról nevezték el, s a város tulajdonában lévő épületért a katonai kincstár bérleti díjat fizetett.⁶⁰

Felpezsdült a város kulturális, társadalmi élete is. 1874-ben Rosenzweig Dávid színikör építésére kért engedélyt a várostól. Az épület helye a Bodnár Istvántól bérelt Pazonyi utca 796. népsorszámú ház udvarán volt. A közgyűlés az építési engedélyt megadta, kikötve, hogy a színikör a háztól 3-4 ölnyire álljon. Az épület bevakolt deszkából építve, zsindellyel fedve legyen, kellő számú ajtóval ellátva és az engedély szerint 1880. szeptember 29-ig működhetett. Minden évben három esetben jótékony célú előadásra volt köteles az építető azt díj nélkül kiadni. A színikör közelében egy fecskendőt is készenlétben kellett tartani és előadások idején éjjeli őr is tartani. Ilyen nyári színikör, akkor más szinte minden vidéki városban működött, díszére válva a településnek. A működési engedélyt később 1883. szeptember 29-ig meghosszabbították. 1878-ban Hubay István színi igazgató és társulata lépett fel Nyíregyházán.

Hosszú évek után akkoriban került ismét terítékre a városrendezés ügye is. A Beltéri, tehát a Városháza előtti piac helyét 1867-ben is meghagyták, később sem változtattak rajta, hiszen egyelőre azt jobb helyre nem tudták tenni, s a lakosság nagy része sem nézte volna jó szemmel annak elköltöztetését. Az 1875. szeptember 7-i közgyűlés elrendezte és felosztotta a sétatéri piacot az árusok között az alábbiak szerint:

A Korona épület járdája előtt attól fél ölnyire az Arany Sas című gyógyszertártól délre a selyem kalap árulók, utánuk közvetlenül a kalmárok sátrai egy sorban, szemmel a városháza felé lesznek felállítva. Ugyanezen épület előtt a Városházától a börtön épület felé vezető kövezet északi oldalánál első sorban a bádogosok, második sorban egymással szemben a cipészek, harmadik sorban egymással szemben a kékfestők, negyedik sorban a gyapjú kalapot árulók, az ötödik sorban a női és német szabók, a hatodik sorban a szűrszabók, a hetedik sorban mely éppen az Arany Sas gyógyszertár előtt kezdődik a Városháza felé, ott szemben egymással a gyolcsosok.

A börtön déli végétől a kőjárda déli oldalán az épülettől 7 ölnyi távolságra a zsemlyét árulók fabódéi, ezek előtt két sorban a túrót, kalácsot és kávé árulók székei.

A Városházától a sétatér felé vezető kövezet déli oldalától a Kerekréti-féle ház felé a mézeskalácsos sátrak, utánuk a kefekötők, faedény, kosár és virágárusok. A sétatérnek a Városháza és a katolikus templom felé néző nyugati részén a csizmadiák, a kávéházzal szemben az ócskavas árusok és a lakatosok, a csizmadiák mellett a sétatér nyugati végén az Ungár boltja felé az ócska ruha árulók, ezek mellett a sátoros kofák.

A sétatér déli szegletén a gyümölcsárusok, a sétatérnek a Stern Emánuel boltja felé eső külső oldalán véghosszában, valamint a sétatéren belül négy sorban tej, vaj, tojás, csirke, zöldségárusok.

60. Bene, 1991. 8–9.

A sétatér északi oldalán a csizmadiák és lakatosak háta mögött árulhatnak a gubások.

A Selyem utcai téren a Janovicz ház és az Olvasó Egylet által birt épület előtt a Bujtos felé hosszában két sorban egymással szemben a pecsenye és kenyér árusok.

A szekerekről árult dolgok (káposzta, krumpli, dinnye, saláta, zöldség, alma, gömölye a Nádtéren meghagyandók.

Kimondta azt is a közgyűlés, hogy a sétatér ilyenkor sűrűbben tisztítandó és takarítandó. Ez a piac sokáig, egészen az I. világháborúig a főtéren maradt.⁶¹

Ehhez a rendezéshez hozzá tartozott az utcák és a járdák kövezése is. Szintén 1875-ben az év végi közgyűlésen döntöttek arról, hogy a városon átmenő országos főút, a Tokaj-Kolozsvári országút Nyíregyházán átmenő szakaszát kiköveztetik. A munka a Tokaji és Kállói utcákat jelentette, valamint a piactól a vasútig vezető útszakasz burkolását is. Az erre kiküldött bizottság Debrecen és Miskolc kövezési és csatornázási rendszerét vizsgálta meg. Nyíregyházán a kövezés 1451 folyó ölet tett ki, ebből a két utca 1241 folyó öl és 4 öl szélesség. A városon kívül elég a 3 öl is, de bent a kocsiforgalom miatt kellett a 4 öl szélesség. A kövezést a Tokaji bányából vett kővel ajánlották. Szükséges volt 1200 folyó öl hosszban 3 láb széles és 4 láb magas csatorna építése is téglából. Az egész munka együtt 102-110 ezer forintba került, s arra 127 ezer forintot irányoztak elő.⁶²

A kőút és csatornaépítésre kiírt árlejtés győztese Lachs (Lachs) Gyula miskolci vállalkozó lett 105.223 forint 37 krajcár ajánlati összeggel. A munkát tőle a város 1877 júliusában vette át.

Az 1870-es évek vége felé az utcák kövezése tovább folyt. A Pazonyi utcát kövezették ki Meskó Pál házáig 220 öl hosszban és 4 öl szélességben úgy, hogy mellé téglából csatornát is építettek. A kövezéshez használt trachyt követ Tokajból a vármegye bányájából szereztek be, a téglát a városi téglagyár adta. Ez a munka 17.720 forintba és 25 krajcárba került. Kikövezették a Pazonyi utcából a Selyem és Tokaji utcákba nyíló közöket is 115 öl hosszban és 3 öl szélességben 5918 forint 50 krajcárért. A munkálatokat, tehát az utak feltöltését, a csatornázást, a kövezést Reichmann Herman debreceni vállalkozó végezte. A munkával 1879 július végére kellett elkészülnie.⁶³

1878 őszén a Csipke utcát és a Róka zugot feltöltötték, s az ott összegyűlő csapadékvizet a Szarvas utcai és a Kállói úti csatornába vezették.

A város a már kiépített kőútjai mellé járdákat is épített a belvárosban két méter, kijebb másfél méter szélességben, 10-15 cm-es homokrétegre rakva. A körülbelül 6.000 négyzetméternyi járdát faragott és faragatlan kőből négyzetméterenként 3, illetve 2 forint 28 krajcárból tervezték elkészíttetni szintén tokaji trachyt kőből úgy, hogy ellenálljon a fagynak. A járda a városközpontban faragott kőlapokból, szegélykövel, kijebb faragatlan lapokból készült. A vállalkozó Bauer Antal volt.⁶⁴

A lassan növekvő város egyre bővítette éjszakai világítását is, egyelőre a gázlámpák szaporításával. 1878. szeptember 13-án döntöttek arról, hogy a már meglévő 31 lámpa mellé még 13 újat állítanak fel, kimondva azt is, hogy a lámpák oszlopa környékén a fákat rendszeresen fel kell nyesni, a lámpafákat fehérre kell

61. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1875. szept. 7. K. 1980/1875., illetve K. 2612/1875.

62. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1875. dec. 21. K. 5456/1875.

63. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1878. aug. 16. K. 6437/1878.

64. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1879. máj. 30. K. 4820/1879., K. 3977/1879.

meszelni és az indóházhoz vezető kőutat az ott lévő raktártulajdonosoknak kell kivilágítaniuk.⁶⁵

Az 1875. évi szeptember 7-i közgyűlésen Lukács Ödön református lelkész a közgyűlés megnyitása után azonnal, fontos ügyben kért szót, előadva, hogy a királyi törvényszékekből 23-at az országgyűlés feloszlát, hogy melyeket, azt még nem lehet tudni, de féltő, hogy mivel a megyeszékhely Kállóban van, nem viszik-e át oda a törvényszéket, mert azt Kállóban sürgetik? Kérelmezni kell a magas minisztériumtól, „...a törvényszéknek itteni meghagyása és a közigazgatási székhelynek a már kiadott miniszteri javaslat szerint ide áttételét...” A közgyűlés ennek elintézésére bizottságot alakított a polgármester elnökletével, Bodnár István, Kovács Gerő, Vidliczkay József, Lukács Ödön, Kralovánszky Mór és Simon Endre tagokkal.⁶⁶

A Nyíregyházára telepített, korábban vármegyei hivatalok közül a következő a mértékhitelítő és hordóhitelítő intézet volt, mely 1876. január 1-én kezdte el itteni működését, miután attól Nagykálló elállt, az ottani közgyűlés nem vállalta a hivatal telepítésének költségeit. A nyíregyházi hivatal számára a Városháza I. számú, 1875 végétől üresen álló boltot jelölték ki. A hivatal vezetője 1875. évi december 21-i közgyűlésen megválasztott Soltész Gyula lett 500 forint évi fizetéssel.

A hivatalok áthelyezésének a koronáját mindenképpen a vármegye székhelyének Nyíregyházára való helyezése jelentette. Az 1876. évi XXXIII. törvénycikkben a megye székhelyéül Nyíregyházát jelölték ki. A város a „...megyét melegen üdvözölve ezen székhely elfoglalására teljes bizalommal, szivességgel meghívja...” Felajánlják a Városháza főbejárattól kelet-északra eső részét.⁶⁷

E nemes gesztussal azonban a város hivatalház nélkül maradt, de a bölcs városvezetés a nagy cél érdekében inkább lemondott nemrég felújított házáról és kiköltözött. Bizottságot küldött ki a közgyűlés May Adolf és Gredig Jeremiás tagokkal valamint Horváth Gyula városi mérnökkel, hogy tegyenek javaslatot. Ők 1876. augusztus 30-án nyújtották be irományukat, mely szerint a városi hatóság mostani székházában 25 kisebb-nagyobb helyiséget bír, ugyanilyen hely csak a nagyvendéglő melletti lovardai laktanya, ott is van 22 helyiség, mely bár kisebb, de szükségből összehúzódva el lehet férni benne. Ott nem kell építkezni, csak a vakolatot megújítani, jól kimeszelni, a Vendég utca felől új deszkakerítést húzni, a kutat kitisztítani, a raktárakban néhány nagy ablak berakásával szobákat lehet kialakítani. A legszükségesebb költségek 6-800 forintot tesznek ki.⁶⁸

Az október 10-i közgyűlésen jelentették be, hogy a megyei küldöttség megvizsgálta a Városházát és azt a központi tisztviselők, a segéd- és szolgaszemélyzet részére megfelelőnek találták, a megyei levéltárat pedig úgy oldották meg, hogy a város vállalta, hogy a régi nemesi levéltárnak az udvaron lévő börtönhelyiséget tűzmentessé alakítja, a Bach korszakbeli iratoknak a kijelölt pincét lepadlóztatja, a sötétnek mondott folyosókat megvilágítja. A következő tisztújításig a főispánnak és az alispánnak a mostanihoz hasonló lakást a város biztosít. A költözködést október 15-re, a belügyminiszteri rendelet által meghatározott határnapra, a megye szeretné befejezni, de ehhez a lovardai laktanyát át kell alakítani (kőműves, asztalos, festő munkákat ki kell adni), a honvédséget fel kell szólítani a kiköltözésre, hogy a raktárakat az Eötvös-féle kaszárnyába vigyék át, míg a Serház el nem készül.⁶⁹

65. SzSzbMÖL. V.B.186. jkv. 1878. szept. 13. K. 6120/1878.

66. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1875. szept. 7. K. 3677/1875.

67. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1876. aug. 31. K. 4248/1876.

68. SzSzbMÖL. V.B.186. 144. dob. 4232/1876.

69. SzSzbMÖL. V.B.181. 1876. okt. 10. jkv. K. 4713/1876.

Az utolsó kállói megyegyűlést 1876. szeptember 12-én tartották szeptember 16-án megtörtént az átköltözés, a megyei hivatalok október 21-én megkezdték működésüket és november 28-30-án a rendes őszi megyegyűlést már a Városháza nagytermében tartották meg.

Szabolcs megyének annyi pénze sem volt, hogy a beköltözés fuvar költségét fedezni tudja. A város segítette ki még ebben is. Ehhez képest volt abban gőg és lekezelés is, amikor a megye alispánja pár héttel a beköltözés után figyelmezteti és utasítja Nyíregyháza előjáróit, hogy szedjék rendbe a várost, tegyék azt külsőleg méltóvá arra, hogy Szabolcs megye „fővárosa” legyen. Sőt, mulasztással vádolja a várost, hogy mindeddig elhanyagolta a várost szépíteni, rendben tartani. Ezért járhatatlanok utcái gyalogosnak, fogatosnak egyaránt. A közrendészet és közbiztonság sem megfelelő. Csatornázni is kell a városban és meg kell oldani a közvilágítást. Mindebből arra is lehetne következtetni, hogy a megyeszékhely átkerülése Nyíregyházára döntő befolyást gyakorolt még a város vezetésére is, szinte egyik napról a másikra. Mégpedig jótékony befolyást. Ha azonban egészében fel akarjuk mérni ennek következményeit, akkor azt kell megállapítanunk, hogy Szabolcs megye beköltözése Nyíregyházára ellentmondásos hatást váltott ki, mert két elütő, sőt ellentétes társadalomszemlélet találkozott, ütközött össze. A negatív hatást eddig szinte egyedül a várost jól ismerő, szerető s a társadalmi jelenségek megítélésében kitűnő érzékű Krúdy Gyula vette észre. Ő írta a megyeszékhelyé válás hatásával kapcsolatban: *„Nyíregyházára csőstől szakadt az áldás. Nagykállóból átköltözött a vármegye is, vele egy rajnyi elszegényedett úr, aki a megyénél hivatalnokoskodik... Hiszen ha ezek a kedélyes telekkönyvvezetők..., ezek a struccer dohánybeváltók, a csengő-lengő tiszték egy szegény városba érkeztek volna, amely városnak szüksége van az ő gázsijukra, Nyíregyházán bizonyára lett volna nagy öröm az őslakosság körében. Így azonban a régi tír pákok, Nyíregyháza őslakói mindig csak a bajszuk alatt dörmögtek, ha új arcot láttak a városban. A jó nyíregyháziak nem alaptalanul féltek a bevándorlóktól. A hivatalnoki kar ezidőtájt – tán még most is – adósság csinálásból élt Magyarországon... A tanfelügyelő, a pénzügyi számtiszt, a megyei hivatalnok boldoggá tette azt a kecskét, ahová ruhavarrás céljából belépett. Csornyiknek, a mészárosnak kalapot kellett emelni, ha könyvre vitték tőle a húst az adóhivatalnoknék. Boldognak kellett lenni annak a kávésnak, ahová a huszártisztek betették a lábukat, hogy nagyarányú kontózársba fogjanak. Ezek az állapotok sehogysem tetszettek a jó nyíregyháziaknak, akik apáiktól azt tanulták, hogy csak addig nyújtózkodjanak, ameddig takarójuk ér.”*

A székhelyváltoztatás társadalmi hatását bemutatja Krúdy a másik oldalról, a vármegye felől szemlélve is. Leírja, hogy ezek a megyei urak *„amikor otthagyták Nagykállót és benne az öreg vármegyeházát, mindenképpen azon voltak, hogy mentül jobban lenézhessek az új megyei székvárost, a gyorsan meggazdagodott Nyíregyházát. Hiába, Kálló csak Kálló volt. Benne minden kődarab, minden ház a régi vármegye dicsőségét hirdette. A megyeház kapuján még ott voltak a nyomai a hajdani restaurációk fokosainak és a dohos folyosókon régi alispánok képei függtek. A visszhangos kapuboltozat alatt még hallatszott a pandúrok sarkantyúinak pengése és a megyei urak négyesfogatai dübörögve fordultak be az udvarba. A nyíregyházi porban pedig elszürkült az egész régi dicsőség. Hiába hordták sárga csizmaszáraikat és tollas kalapjaikat a megyei urak. Még a hajdúk sarkantyúja is másképpen pengett itt. Szürke por, közöny és fumigálás fogadta a szegény megyét a gazdag városban.”*⁷⁰

70. Hársfalvi, 1982. 124–125.

A város a fejlesztéseket komolyan véve, apróbb adósságaitól szabadulni kívánván az 1870-es évek közepén döntött egy nagyobb, milliós kölcsön felvételéről. A kölcsön visszafizetésére is születtek tervek Jozska János a császárszállási (4796 magyar hold), Zajác Zózsef pedig pázsiti földek eladásából származó bevételt nevezete meg fedezetnek. Végül Zajác Zózsef elképzelése nyert, s azok után vette fel a város a 800.000 forintos kölcsönt.⁷¹ Erre a határozatot az 1876. évi augusztus 10-i közgyűlés adta. A határozat szerint a 7500 holdas pázsitot (melybe beleszámították a hasznavehetetlen földeket is – prémföld, utak, homokbuckák és a város részére megtartandó kaszáló) osztják ki a lakosság között 10 évi törlesztésre 7 %-os kamatra – ebből bejön a 800 000 forint. A földet 5 osztályba sorolták, az első osztályúnak minősített terület ára holdanként 200 forint – a többi arányosan csökken 10 forintokkal. Ezeket azonos nagyságú darabokban, örök áron adják el. A nagy kölcsönt 40 évre, félévenkénti törlesztéssel veszi fel a város. 1854-ben nagyjából 2000 holdat osztottak, most 5000 holdat, úgy, hogy a tanyai házzal rendelkezők is részesülhettek az osztásból.⁷²

1876 novemberében Bencs László tanácsnok vezetésével megbecsülték a pázsiti földeket, majd a hónap folyamán a 2508 jogosult között felosztottak 5066 holdat és 596 négyszöglet, sorshúzással (mindenki két holdat kapott). E birtokokból 10 év alatt pontosan 731.000 forintot szedett be a város. Az osztás feltételei között szerepelt, hogy a 10 év letelte után lehet csak tényleges tulajdonban a föld, mely eladható, elcserélhető, de az új tulajdonos a terheket is átveszi. A kiosztott földekre 4 mezőőr vigyázott, a város mérte ki a dűlőutakat, ásatta a vízlevezető árkokat.

További közhasználatra prémföld címén fennmaradt még 1400 hold. A nyílhúzáskor mindenkinek le kellett tennie 10-10 forint bánatpénzt, ezt beszámították a törlesztésbe, aki viszont a sorshúzással rá eső részt nem fogadta el, a pénzt elvesztette.⁷³

Ezt a kölcsönt majd az 1880-as években konvertálták 50 esztendei törlesztésre 610 000 forint értékben.

Szintén az 1870-es évektől került előtérbe a császárszállási pusztasors. A város ugyanis azt szerette volna elérni, hogy a megvásárolt pusztát a nagykállói határból a nyíregyházihoz csatolják át. Az 1875. október 21-i közgyűlésen merült fel a kérdés, miért kell Nagykovácsnak fizetni a pusztát, holott a város a bekebelezést már 1871-ben elhatározta. A polgármesteri válasz lényege az volt, hogy a régi tulajdonosok nem egyeztek bele az átcsatolásba, de a kataszteri kiigazítások már megtörténtek, így tovább szorgalmazták az ügyet.⁷⁴ A pusztát végül is nem került a város kezébe, pedig minden követ megmozgattak érte.

Számos közművelődési és jótékony egyesület született, működött ezekben az években is. 1875 végén alakult meg a Nyíregyházi Korcsolyázó Egyesület. 1876. november 23-án az egyesület lelke, Somogyi Gyula három egymás utáni téltre kérte a dohányraktárak mögötti, úgynevezett Elető vízlepte területét korcsolyázásra évi egy aranyért. A közgyűlés úgy határozott, hogy „...A városi lakosság műveltebb osztályának, főleg az ifjúságnak közegészségügyi szempontból is a kor igényeinek megfelelő indokból előterjesztett azon óhaját miszerint a korcsolyázó egyesület megalakuljon a város képviselői pártolására méltónak találván...” a területet három

71. Lukács, 1886. 332.

72. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1876. aug. 10. K. 3881/1876.

73. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1876. nov. 23. K. 5685/1876.

74. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1875. okt. 21. K. 4414/1875.

évre évi egy arany befizetésével átadja, egyben felhívja a kérelmezőt, hogy az egylet alapszabályát mutassa be a tanácsnak.

1879. március 12-én Nyíregyházán alakult meg a nyírvizek lecsapolására a Nyírvíz Szabályozó Társulat. A társulat a XX. század első felében csere útján szerezte meg a Szarvas korcsma telkét, s oda hirdették meg az építendő társulati székház pályázatát. A Nyírvíz palotára 1911-ben hirdették meg a pályázatot. A 46 pályaműből a megosztott I. díjat Papp Gyula és Szabolcs Ferenc építészek szecessziós stílusú palota-terve nyerte. Az építési versenytárgyalást 1912 őszén tartották, a nyertes Adorján János építési vállalkozó volt. 1913 tavaszán kezdődtek a munkák és 1914 májusában már beköltözhetett a társulat. Az épületben irodákat és lakásokat alakítottak ki. A sarki álkupolán a Nyírség jellegzetes madara, a rétisas könnyűfémből (spiáter) készített mása állt, a déli oromzaton két szép mozaik az ösfoglalkozásokat szimbolizálja, a lépcsőház díszes üvegablakai Róth Miksa budapesti üveges munkáját dicsérik.

Az évtized vége felé gőzfürdő és lövölde létesítéséről is határozott a város, ki-mondva, hogy „...az emberi testnek friss egészségbeni fenntartását nélkülözhetetlen szükségesnek tartván, ennek felállítását a város anyagi tehetségéhez képpent pártolni hivatva van...”, s 2 db 100-100 forintos részvény megvásárlásával járult hozzá a gőzfürdő megvalósításához.⁷⁵

A választási törvény értelmében a városi képviselőtestület tagjait felerészben három évenként újra kellett választani. Az 1876. évben február 18-án tartották a voksolást a hat választókerület központjában, melyeket a Városházán lévő alkaptányi szobában, a Gerhárd-féle, a Hudák-féle iskolában, a gimnázium épületében, a Nádor utcai iskolában alakítottak ki, míg a hatodik kerület választási helyszíne a Debreceni utcai Jurás, vagy Mráz-féle iskolában volt.⁷⁶

Három év múlva polgármestert és tisztikart is választott a város. Az 1878. december 21-én tartott közgyűlésben már hét városi választókerületet alakítottak, eldöntve, hogy a hat kerületben 8-8 tagot, míg a hetedikben csak 3 rendes tagot kell választani, s ez a szám adja ki a képviselőtestület létszámának felét. A választókerületek központjait az alábbi helyeken jelölték ki: Városháza tanácsterme, Serház téri iskola, Hudák György-féle iskola, Evangélikus gimnázium, Ruzsa Endre iskolája, Gdovin János iskola terme a templom mellett, végül Gdovin Endre iskolaterme a Debreceni utcán.⁷⁷

A városi tisztújítást 1879. január 15-16-án tartották meg Zoltán János alispán elnökletével. A polgármesteri székbe az egyedüli jelöltet, Krasznay Gábort választották meg közfelkiáltással. Főkapitányá Kerekrethi Miklóst, közigazgatási tanácsnokká Bencs Lászlót, adóügyi tanácsnokká Oltványi Endrét, tiszti ügyésszé dr. Meskó Lászlót, árvaszéki ülnökké Májerszky Bélát és Nikelszky Lajost, főjegyzővé Sáry Pált, aljegyzővé Czupra Endrét, házi pénztárnokká Jozska Jánost, adópénztárnokká Krajnyák Györgyöt, számvevővé pedig Galánffy Dánielt választották. A házi pénztári ellenőr és segédszámvevő Járosy Gusztáv, az adópénztári ellenőr Ruttkay Mihály, a városi közgyám és árvapénztárnok Zajác József lett. Az idő előre haladtával a tisztújítást másnap délelőtt 10 órától folytatták. Annak eredményeként levéltárnok Palicz Mihály, mérnök Horváth Gyula, főorvos dr. Meskó Pál, orvos Takácsi Alajos, alkaptány Kovács Károly, iktató és kiadó Homolay Gyula, útbiztos

75. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1878. febr. 22. K. 1549/1878, K. 1550/1878.

76. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1876. jan. 28. K. 127/1876.

77. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1878. dec. 21. K. 9134/1878.

Csapkay Géza, csendbiztos Kovács Lajos, állatorvos Dankó István, kertgazda és erdőfelügyelő Barzó András, városi bába Fitkonidesz Sámuelné, mértékhtelesítő Soltész Gyula lettek, s rajtuk kívül választottak még öt városi írnot is.⁷⁸

Ugyanazon hónap 24-én felfogadták a városi szegődményeseket is: egy őrmestert, két rendőrbiztost, hat hites őrt, hat pandúr lovast, hajdúkáplárt, nyolc hajdút, két külső kocsi, ordonánc kocsi, ürülék kihordó kocsi, egy börtönőrt, három lámpagyújtogatót, erdőkerülőt, gyepmestert, csordásokat, három pusztai kerülőt, 24 éjjeli és nappali őrt, kéményseprőt, órast, két útkaparót. A nyolc toronyőrt, akik az evangélikus templom tornyából a város tűzbiztonságára ügyeltek, a város fizette, de az evangélikus egyház választotta meg.

A tűzorségre nagy szükség volt, hiszen a városban szinte minden évszak meghozta a maga tűz-okát, a tavaszi nagy szelek, a nyári forróság, az őszi lehullott falevelek, s a téli szabálytalan disznóprzsölések mellett a házak tűzveszélyes anyaggal fedése, a fakémények, a műhelyekben szabálytalan tüzelő eszközök, satöbbi. Éppen ezért rendelte el a város 1866 elején saját, jól felfogott tűzrendőri érdekéből, hogy a kebelében építendő, vagy felújítandó épületek csak cseréppel fedhetők, kémények téglából építhetők, s ha a cserépgyárban a mennyiség 20.000 cserép és 40.000 téglá alá esett, a vidékiek még pénzért sem kaphattak építőanyagot, amíg a készleteket fel nem töltötték.⁷⁹

Az megelőző intézkedések ellenére 1866. április 7-én kigyulladt a város Szarvas utcai három kerengős malma, de leégett a szomszéd 34-es számú ház is, ifjabb Már földi István lakása. A helybeli városi törvényszék Csernyik András elleni gyanúval tette át az ügyet a vármegyei büntető törvényszékhez. A közgyűlés „...az ennek elhárításánál önfeláldozásos buzgalommal közreműködött May Adolf, Fejér József itteni polgárok, Czupra Endre városi tisztviselő, Diecz Sámuel néptanító iránt ezennel e város ünnepélyes közölgése és tiszteletteljes köszönete mondatik ki, az ugyanazon tűzvész elhárításánál hasonlóképp nagy elszántságot és buzgalmat tanúsított szegényebb sorsú Novák István, Koleszár János, Frindt János, Friedman János, Ács János, Jakubcsák János valamint Ludvig János és Hallgass Leopold részére pedig fejenként két forintot és így összesen 16 forintnyi elismerő jutalomdíj rendeltetik...”⁸⁰

Abban az esztendőben a tüzek száma annyira megnövekedett hogy az 1866. november 22-iki közgyűlésen Jármay Menyhért polgármester előterjesztésére a katonaságot és a polgárságot is bevonták a sűrűbb éjszakai őrzésközösbe. December 4-én a közgyűlés a rend megerősítésére 21 utca kapitányt fogadott fel 60-60 forint évi fizetéssel. Mellettük a rendre felügyelt a város kéményseprője, Noviczki Lajos kéményseprő évi 102 forintért, Köhler Sándor rendőri őrmester 200 forint bérért, Kiszél János hajdúkáplár, akinek évi illetménye 73 forint volt. Ezek a szegődményesek természetbeni fizetséget és ruhát is kaptak, illetményük 4 véka búza, 24 véka gabona, 4 véka kása, egy kék köpönyeg 4 évre, egy kék atilla 2 évre, egy kék nadrág, egy piros mellény, egy szürke nyári zubbony, egy káplári piros sipka, egy pár egyenruházati csizma, egy fekete magyar nyakravaló, mindezek egy évre. A városházánál szolgált akkor még a pandúrkáplár, 8 városi hajdú, a városházi börtönőkre és a városházára felügyelő két belső őrt, 24 éjjeli rendőr, 9 lovas pandúr, 2 határbeli kerülő, 6 határbeli csász, a toronyőrök: Boros István, Molnár György, Kazár András, Harman János, Ugyan András, Reha István, Szelkó András és Varga

78. SzSzbMÖL. V.B.186. 173. dob. 621/1879.

79. SzSzbMÖL. V.B.161. 112/3. jkv. 1866. febr. 22. K. 631/1866.

80. SzSzbMÖL. V.B.161. 112/3. jkv. 1866. jún. 4. K. 1846/1866.

István évi 32-32 forintokért, gyepmester, belső és igás kocsis, kályhafűtő, béresek, kondások. Az utcák kivilágítására a Reich Benjámín és Paulovics Imre helybeli kereskedő céggel szerződött a város.⁸¹

A feszesebb szolgáltatnak köszönhetően egy év múlva, 1867. december 16-án a közgyűlés már megtehetette, hogy éjjeli és nappali rendőrségét átszervezte, s a 21 rendbeli utca kapitányságokat és éjjelenkénti polgári őrzásokat, miután szerencsére az okok elhárultak 1868. január 1-jével megszüntette. Az éjjeli őrseget a 23 helyett 30-ra szaporított őrseget végezte: egyenruhájuk: szürke szűr és veres sipka, fizetésük fejenként és havonta 12 forint. Az éjjeli őröket négy rendőrbiztos ellenőrizte éjjel kétten négy pandúrral, éjjel után a másik kettő, szintén négy pandúrral, úgy hogy egy-egy biztos két pandúrral mint őrző végigvizsgálta az őröket. A nappali rendőrséget 8 rendőrbiztosította, ezért a várost ugyanannyi szakaszra osztották fel. A városházánál teljesítettek szolgálatot a rendőri őrmester, a pandúrok, a hajdúkaplár, a toronyőrök, börtönőrök.⁸²

A tűz mellett más csapás is érte rendre a várost, 1866. május 23-án és 24-én nagy fagykár pusztított, utána meg az aszály. A város Garay Mihályt, Bukovinszky Andrást és Czupra Endrét küldte ki a károk felmérésére, közben Vay Dániel főispán is kérte felmérését. Megalakult az inségenyhítő bizottság: Jármey Menyhért polgármester elnökletével, helyettese Májerszky Lajos főbíró, Simon Endre római katolikus, Hrabár István görög katolikus, Bartholomeidesz János és Károly evangélikus, Gyöngyössy Sámuel reformált lelkészek, Draskóczy Sámuel, Szabó Dávid, Blahunka József, Uray Tamás, Sztruhár Károly, Mattheidesz Gusztáv, Maurer Károly, Marsalkó Károly, Garay Mihály, idősebb Morauszky János, Nikelszky Mátyás, Palicz Mihály, Sipos András, Kacska János, Kovács Mihály, Ferdicska János, Huray Mihály, Zajác József, Klajnyik György, Szesztay Sándor, Hruby Mihály képviselők, Juhász Mihály városi főkapitány, Riszdorfer János főjegyző tagságával.⁸³

A képviselőtestület mellett a helybeli jótékony egyesületek is próbáltak minden időben segíteni a bajbajutottakon, az inségeseken. 1880 elején a Casino egyesület 50 forintot adott az inségesek segélyezésére, a Korcsolyázó Egylet 20 forintot, a Dalárda 10 forintot.⁸⁴ Ugyanazon év márciusában a helybeli ifjúság az inségesek javára tartott bál jövedelméből 86 forintot, a Takarékpénztár Egyesület 50 forintot, a Szabolcsi Hitelbank pedig 23 forint 50 krajcárt adományozott.⁸⁵

Nemcsak Nyíregyházát, hanem másokat is sújtottak csapások, és a város át-érezve a bajok nagyságát, a legtöbb esetben készségesen nyújtott segítséget. 1878. augusztus 31-én Miskolc, Eger és más községek nagy károkat szenvedtek a vízártól. A polgármester felhívta a közgyűlés tagjait a miskolci károsultak segélyezésére, a gyűjtést elindította, s szeptember 3-án a helyi pékeknél 300 (127 forint 20 krajcár értékben a város terhére) kenyeret megrendelt és elküldte Miskolcra. A lakosság is adakozott, összejött 219 forint 69 krajcár, azt 220 forintra kiegészítette és elküldött belőle 150 forintot Miskolcra, 70 forintot pedig Egerbe.⁸⁶

1879. március 15-ére a polgármester rendkívüli közgyűlést hívott össze a szegedi nagy árvíz miatt. A közgyűlés tagjai 1000 forint azonnali segílyt szavaztak meg és

81. SzSzbMÖL. V.B.161. 113/4. jkv. 1867. jan. 10. K. 146/1867.

82. SzSzbMÖL. V.B.161. 113/4. jkv. 1867. dec. 16. K. 3228/1867.

83. SzSzbMÖL. V.B.161. 112/3. jkv. 1866. jún. 15. K. 2004., 2005., 20018/1866.

84. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1880. febr. 20. K. 1900/1880.

85. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1880. márc. 19. K. 3225/1880.

86. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1878. szept. 13. K. 7031/1878.

gyűjtést indítottak a lakosság körében is. A közgyűlés határozata szerint az 1000 forintot a belügyminisztériumba küldték, azzal az utasítással, hogy 800 forintot Szegeden, 200 forintot pedig a környéken lévő árvízkarosultak között osszanak ki. Tavaszra a lakosoktól összegyűlt még 849 forint 2 krajcár és a palétások gyűjtésének eredményeként 20 mázsa gabona, amit vasúton elküldtek Szegedre, a pénzt pedig ismét a belügyminisztériumba utalta a város.⁸⁷

Az elemi csapások mellett nagy veszedelmet jelentettek a lakosságra a rendre visszatérő betegségek, járványok, leginkább a kolera. A városi kórház, 1833-ban épült, 1855-ben cseréppel fedték át. Az előljáróság a maga módján igyekezett ezen jótékony intézményt fenntartani, 1855-ben Zsófia főhercegnő születése (ki két év múlva elhunyt) alkalmából tett 500 forintos alapítványt, 1857-ben 1000 forintot tettek le, az időközben éppen Zsófia halála miatt elmaradt uralkodói látogatás emlékére.

1852. január 31-én az akkor még működő nőegylet rendezett a kórház részére jótékonyági táncvigalmat. A 107 pengő forintnyi tiszta bevétel felét a kórház költségeire, a másik felét egy tervezett árvaintézet létesítésére fordították.⁸⁸

Maga a kórház két kórteremből és a gondnok szobájából állt, a kórtermekben egyenként 6 ágy állt.

A vissza-visszatérő kolerajárványok idején, mint 1854-1855-ben, 1866-1867-ben, 1873-ban, majd 1893-ban a kórház a betegek elhelyezésére kevésnek bizonyult, nem is oda, hanem a külön felállított kolerakórházba vitték őket.

Az 1854-es járvány idején, november 29-én Ujhelyi Róbert császári-királyi szolgabíró, Tregjár Pál polgármester, Bodnár István, Tresztyenszky Sámuel tanácsnokok, Meskó Pál városi főorvos, Takács Alajos városi alorvos, Szabó Dávid járási orvos és Palánszky Sámuel városi főjegyző 12 ágyas kolerakórházról intézkedtek, úgy, hogy azt később járási kórházzá lehetne fejleszteni. A járási kórház ügyét a későbbi politikai-közigazgatási változások elmosták, különösen azután, hogy a vármegye székhelyén, Nagykállóban 1863-ban megszervezték a kórházat. 1854-ben csak annyi történt, hogy a város a Tokaji úton lévő szegények házáat ajánlotta fel (két nagyobb szoba, egy kisebb szoba, halotti kamra, konyha, a gazda lakása, jó víz, kert), s a fent említett 12 ágyat akkor a koldusok szobájában helyezték el. 1855. július 14-én ismét felütötte a fejét a kolera. A polgármester azonnal 6 ágy felállítását rendelte el. A védekezést dr. Mádi Szabó Dávid (1808-1886) járásorvosra bízták. 1855. július 24-én vették fel az első ápolónót: özv. Korbély Mihályné Pokoraczki Ilonát, 40 krajcáros napidíjért.⁸⁹ Az év végére a járvány megszűnt, hogy egy évtized múlva újra támadjon.

Az 1866. december 4-i közgyűlésen jelentette dr. Meskó Pál városi főorvos, hogy az október 2-án kiütött kolera 70 ember életét követelte. Akkor a járvány megszűnt, azért a Szentmihályi utcai Horváth-féle házban felszerelt kolera kórházat megszüntették. De nem véglegesen, hiszen a járvány csak 1867. február 1-én szűnt meg véglegesen, akkorra viszont 222 ember betegedett meg a városban, s közülük csak 94-en gyógyultak fel.⁹⁰

1873 nyarán azonban ismét kiütött a városban a kolera. A július 4-i közgyűlésen már tárgyaltak arról, hogy jelek mutatkoznak a veszedelemre, s erélyes rendszabályokat léptetett a közgyűlés életbe. Megalakították a kolerabizottságot Bodnár István,

87. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1879. márc. 15. K. 2616/1879.

88. SzSzbMÖL. V.B.142. 8/a. Közigazgatási tanácsülés 1852. febr. 4. 196. sz.

89. Fazekas, 1979. 145-164.

90. SzSzbMÖL. V.B.161. 114/5. jkv. 1868. máj. 8. 1004/1867.

Haas Mór, Gredig Jeremiás, Török Péter, Kovács Benjámín és Kacska János tagokkal, felállították a kolerakórházat, az alvági temetőben a kolerában elhaltak részére halottasházat emeltek, jelentősen megnövelték a fertőtlenítőszer mennyiségét a raktárakban, állandó fogatokat rendeltek az orvosok és a halottak szállítására, a főorvos által kiadott szabályrendeletet (utasítást) kinyomtatva a lakosok között kiosztatták, a posványos helyeket feltöltötték, a mészárszékeket utasították, hogy csak friss húst mérhetnek, a korábban is alkalmazott kolerabiztosok számát megnövelték.⁹¹

A megelőző intézkedések ellenére a kolera sok áldozatot szedett, mígnem augusztus végére a járvány megszűnt. 1893 augusztusában jelezték ismét a járványt a városban, majd a szeptember 15-i közgyűlésen jelentették be, hogy szeptember 10-én Gulyás József polyákbokori lakos ázsiai kolerában megbetegedett, behozták a járványkórházba és ott meghalt, de azután több megbetegedés nem fordult elő.⁹²

A jótékonyági intézeteknél maradva, fentebb említettük, hogy a nőegylet árva intézetet akart létrehozni, de munkáját nem koronázta siker, s így az egylet 1853. november 14-én feloszlott, vagyonából, mely 901 váltóforint 46 krajcár (akkor átszámítva 360 pengőforint 42 krajcár) volt létrehozta az árva intézeti pénztár nevű alapítványt.⁹³ A kiegyezés után a szabad egyesület alapítás idején a nőegylet is újjáalakult, s bejelentette igényét megszűnt elődje vagyonára. 1870-ben a nőegylet elnöke, Bodnár Istvánné fordult a képviselőtestülethez, hogy az általa a Miskolczi Mihálytól vásárolt Pacsirta utcai házban 10 szegénysorú árvát nevel, ezért kérte vagyonuk kiadását. Galánffy Dániel számvevő adatai szerint az akkori 901 váltó forint 46 krajcár az átváltások után 1870-ben 778 forint 45 krajcárt tett ki, mely összeget készségesen átadták a nőegyletnek, biztosítva a további pártolásról is.⁹⁴

A gyermekekkel kapcsolatban kell szólni a kisdédóvóról és a leányok neveléséről is. Nem lévén koedukált oktatás, a leányoknak a városi nőnevelő intézetekben szerzett praktikus és általános műveltség, némi nyelvtudás elsajátítása maradt. A kiegyezés körüli években Palánszky Sámuelné Csapó Ida, Mihalik Mátyásné, Palczer Vilma, valamint Benczúr Anna és Zsuzsanna tartottak fenn nőnevelő intézeteket a városban.⁹⁵

Bő egy évtized múlva felső leányiskola is működött a városban. 1880. október 1-én indult meg a tanítás 15 leánygyermekkel. Tanítójuk Poroszlay Adél volt, kinek fizetését évi 600 forintban és 160 forint fűtési általányban határozta meg a város. A felső leányiskola helyiségét és a tanítónő lakását a kisdédóvó személy eltávozása miatt egyelőre bezárni kényszerült óvoda épületében helyezték el. Ugyanúgy október 1-jén kezdődött meg minden esztendőben a téli ismétlő iskola is. Szintén 1880-ban Pazár István az ismétlő iskola igazgatója jelentette a képviselő testületnek az elmúlt tanévben a város ismétlő iskoláiban 201 különböző vallású gyermek nyert oktatást.

Az 1880. szeptember 17-i közgyűlés az óvodák ügyében is határozatot hozott, s kimondta, hogy a felső leányiskolának átalakított központi óvoda helyett a város két ellentétes pontján két óvodát állít fel, a szerencsésen növekedő gyermeklétszámra való tekintettel.

1880 novemberében az alvági óvoda ügye megoldásra is talált, központi helyen, a Rózsa utcán Markó György házában béreltek alkalmas helyiséget, két szobát, konyhát, kamrát és az egész udvart egy évre 120 forint bérleti díjért. Kinevezték

91. SzSzbMÖL. V.B.,181. jkv. 1873. júl. 4. K. 2745/1873.

92. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1893. szept. 15. K. 1139/1893.

93. SzSzbMÖL. V.B.141. 3/b. kötet Közigazgatási tanácsülés 1853. szept. 2. 953. sz.

94. SzSzbMÖL. V.B.161. 115/6. jkv. 1870. júl. 4. 1519/1870.

95. SzSzbMÖL. V.B.161. 114/5. jkv. 1868. júl. 24. 876., 928/1868.

az óvónót is Stoffan Gusztávné, korábbi óvodai dajka személyében, fizetését évi 200 forintban, 100 forint fűtési és cseléd tartási általányban határozták meg. A felvégen akkor még nem találtak alkalmas helyet, ott az alapítást 1881 tavaszára halasztották el.⁹⁶

A XIX. század utolsó harmadában a városi ipar, kereskedelem fellendítése érdekében kezdődtek a nagyarányú építkezések a településen. Akkoriban merült fel a képviselőtestületben az a gondolat is, hogy egy teljes létszámú huszárezred elhelyezését kellene kérvényezni a közös hadügyminisztériumtól. A városatyák az 1880. március 19-i közgyűlésen kijelentették, hogy a város talaja nagyon alkalmas a lovasság részére, a kiterjedt sík, füves mezők kitűnő gyakorlótérül szolgálhatnak. Nem minden hátsó szándék nélküli ez a felvetés, hiszen a jegyzőkönyvben világosan meg is fogalmazták a célokat: *„A kaszárnyaépítés esetében a városban nagyobb számú katonaság lévén összpontosítva, a katonaság ételmi, egyéb szükségletei fedezése nagy piacz forgalmat idéz elő, mely a polgárság körébe szivárogván, az által a város polgársága anyagilag gyarapodik, mint Kassa, Eperjes, Miskolcz, Nagyvárad, Arad.”* A testület tehát elvben elfogadja Horváth Gyula mérnök javaslatát, hogy egy teljes lovasezred részére alkalmas kaszárnyát építsenek a városban, ahhoz adnak ingyen telket is, de az építkezés költségeihez a katonai kincstár adjon előleget, s a kész telepet legalább 25 évig bérelje is.⁹⁷

A vármegye útján felterjesztett kérelemre hamar jött a válasz, az 1880. augusztus 12-i közgyűlési jegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy a közös hadügyminisztérium a megye kérésének megfelelően egy lovas osztálytörzset és három lovasszázadot Nagykállóba, az ezredtörzset, egy osztálytörzset és három lovasszázadot pedig Nyíregyházára rendelt állomáshelyre. Az 1888. szeptember 1-ig a fennálló szerződések értelmében Zemplén megye településein állomásozott akkor a császári és királyi 14. lovasezred. A minisztérium tehát felhívta a várost, hogy a laktanyaépítő bizottságot alakítsa meg, az előmunkálatokat kezdje el, hogy 1888. szept. 1-re a kaszárnya legyen kész. A laktanyaépítő küldöttség a polgármester elnöklete alatt Kovács László, Flegmann Lipót, Haas Mór, Nikelszky Mátyás, Somogyi Gyula, Meskó László tiszti ügyész, Horváth Gyula városi mérnök és a tanács többi tagjai: Bencs László és Nikelszky Lajos tanácsnokok, Czupra Endre aljegyző, Zajác Zoltán, Kerekréti Miklós főkapitány, Sárosi Pál főjegyző.⁹⁸

A képviselőtestületet azonban ez a határozat nem elégítette ki, s 1880. november 3-án küldöttséget indítottak a magyar királyi honvédelmi miniszterhez, azzal a kéréssel, hogy a Nagykállóba tervezett alosztályokat is Nyíregyházára helyezték, hiszen a volt Vármegyeháza semmiképpen sem alkalmas kaszárnyának, nehezen átalakítható, az épület az egészségügyi követelményeknek nem felel meg, ivóvíze sem jó. A Somogyi Gyula, dr. Meskó László és Zoltán János alispánból álló deputátus a december 7-iki közgyűlésen számolt be útjának eredményéről. Budapesten azt ajánlották a minisztériumnak, hogy ha Kállóból áthozzák a lovasosztályt, akkor ezredtörzs, osztálytörzs és 3 lovasszázad részére azonnal, a másik osztály részére 1888. évben a laktanyát megépítik. Ezt a minisztérium elfogadta. A közgyűlés új laktanyaépítő bizottságot alakított Krasznay Gábor polgármester elnökletével, Bencs László tanácsnok, Horváth Gyula tiszti mérnök, dr. Meskó László tiszti ügyész, Kerekréti Miklós főkapitány, dr. Meskó Pál főorvos, Takácsi Alajos alorvos, Somogyi

96. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1880. nov. 2. K. 12677., 12678/1880.

97. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1880. márc. 19. K. 656., 3175/1880.

98. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1880. aug. 12. K. 8947/1880.

Gyula, Nikelszky Mátyás és Belfi András képviseleti tagokkal. A szerveződő vegyes bizottság katonai tagjait a császári és királyi kassai VI. hadtest parancsnoksága küldte ki.⁹⁹

A vegyes bizottság nagy lendülettel látott munkájához. 1881 januárjában minden szóba jöhető helyet megtekintettek, s végül a város délnyugati részén, a vasútállomás mögötti terület mellett döntöttek. Úgy tűnt akkor, hogy a laktanya ügye rendben van, mégis fél évtized telt el, hogy az ügy tovább lendüljön.

A nyíregyházi egyházak életében az 1860–1870-es évek a reformátusok számára voltak igen felemelőek, hiszen új templom építésébe fogtak. 1862-ben a város az Egyház utcán elbontott malom telkét átengedte az egyháznak a templom céljára, a következő években az egyház megvásárolta a lelkészlak déli szomszédságában lévő Vadászi-, majd Tajdy-féle házakat 1000, illetve 1500 forintért. Hét év telt el az anyagiak összegyűjtésével, mire 1870 tavaszán az akkor frissen megválasztott Lukács Ödön (1843–1896, nyíregyházi lelkésszé iktatták be 1870. április 10-én) lelkész felkarolta a templomépítés ügyét. Az Úr házának helyét a Vadászi-féle telken jelölték ki, a beküldött tervek közül pedig Melhause János díszes, romantikus stílusjegyeket mutató tervét fogadták el. 1873 tavaszán kötötte meg az egyház a kiviteli szerződéseket Szabó Márton és Stevanyik István vállalkozókkal. 16.000 forint fejében a vállalkozók kötelezték magukat a templom felépítésére, tető alá hozására, a toronynak a templomtető magasságáig való felhúzására és az épület ablakokkal való ellátására. 1873 áprilisában kezdték bontani a régi templomot, az istentiszteleteket pedig az evangélikus egyház jóvoltából az ottani templomban tartották. Május elsején indult az új templom építése, áldozó csütörtökön Révész Bálint püspök részvételével megtartották az alapköletelési ünnepélyt. A templom még abban az évben az építési szerződésnek megfelelően elkészült, s 1874. január 1-től az istentiszteleteket a saját épületükben tarthatták a nyíregyházi reformátusok. Három évvel később sikerült a templomot belül kiköveztetni és új székekkel ellátni.

1882-ben Lukács Ödön lelképásztor és Török Péter toronyépítési gondnok fordultak a városhoz 15 ezer, majd 10 ezer jó minőségű téglá kérelmével az új templomtorony felhúzásához. A város ingyen bocsátotta rendelkezésükre a téglát, méltányolva, hogy a templomépítéssel és az iskolának való helyiség megvásárlásával az egyházközség erői kimerültek.¹⁰⁰ Király Sándor építész még ugyanabban az évben a tornyot felhúzta, a torony gömböt nagy ünnepélyességgel 1882. szeptember 24-én emelték fel. A gömb örömanya Marsalkó Károlyné születet Görgey Ilona volt.

A gömbben elhelyezett emlékirat tanúsága szerint 1882-ben a református egyház lélekszáma 1700 fő, lelkésze Lukács Ödön, segédlelkésze Vas Mihály, tanítója Varga Antal, főgondnoka Gredig Jeremiás. Az evangélikus egyház 12 711 hívet számlált lelkészei Bartholomeidesz János esperes és Farbak József egyházkerületi jegyző. A római katolikus egyház 4972 főből állt, lelkésze Verzár István alesperes, a görög katolikusok 2555-an voltak, lelkészük Fekete István főesperes, az izraelita egyház 2053 tagot számlált, lelképásztoruk Friedmann Károly, míg a görög keleti egyházban 12-en voltak, így a város lakossága 24.003 lélek.¹⁰¹

A teljesen kész templom felszentelése nagy ünnepélyességgel Révész Bálint tiszántúli püspök és Gräfl József főispán neje báró Györffy Róza részvételével

99. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1880. dec. 7. K. 13453., 13673/1880.

100. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1882. júl. 14., illetve 1882. aug. 11. K. 5994., 6953/1882.

101. Lukács, 1886. 448–449.

1883. július 3-án történt meg. Az egyház gyarapodásával 1886-ban felállították a második elemi iskolát is Horváth István tanító vezetésével.

Az 1880-as években megújult az evangélikus templom is. 1885-ben Melhause János tervei alapján történt a felújítás a bejárat és a homlokzat kiképzése mai formájában, neoreneszánsz stílusban. 1908-ban megújították a belső díszítést, Hibján Gyula és Gróh István tervei alapján. A festési munkák 1910 karácsonyára lettek készen. Ugyanekkorra készült el a korszerű orgona Rieger Ottó tervei szerint 50 változattal, 2141 sippal 100 000 korona költséggel. 1903-ban a templom régi, 17 mázsás öreg harangját újra öntették, azt azonban 1917-ben a katonai kincstár lefoglalta. Az átvételre érkezett katonák nem tudták leereszteni, vagy nem is akartak bajlódni a haranggal, a toronyban összetörtén és a hívek nagy megdöbbenésére az ablakon a darabokat ledobálták. Csak egy kis harangot hagytak tűzjelzésre és a halottak csendítésére.¹⁰²

Irodalomjegyzék

- Bene, 1987.: Bene János: A nyíregyházi „Baloldali Kör” programja. In.: Szabolcs-Szatmári Szemle 1987/3. Felelős szerkesztő: Mező András. Nyíregyháza, 1987.
- Bene, 1991.: Bene János: A nyíregyházi huszárok. Jóna András Múzeum Kiadványai 31. sz. Nyíregyháza, 1991.
- Fazekas, 1979.: Fazekas Árpád: Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár orvos-egészségügyi vonatkozású iratai. In.: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás I-II. Szerkesztő: dr. Gyarmathy Zsigmond. Szabolcs-Szatmár megyei levéltár kiadványai. Nyíregyháza, 1979.
- Galambos, 1999.: Galambos Sándor: Nyíregyháza a „forradalom és kiegyezés válaszfútján” (1860-1861) In.: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv XIII. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai I. Évkönyvek 13. Szerkesztő: Dr. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1999.
- Gottfried, 1993.: Gottfried Barna: Nyíregyházi virilisek 1874-1912 között. In.: Helytörténeti tanulmányok IX. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai I. Évkönyvek 9. Szerkesztő: dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1993.
- Hársfalvi, 1982.: Hársfalvi Péter: Az önkormányzat Nyíregyházán a XVIII-XIX. században. Értekezések a történeti tudományok köréből 97. Akadémiai Kiadó Budapest, 1982.
- Hársfalvi, 1983.: Hársfalvi Péter: A nyíregyházi városi tanácsháza építéstörténetéhez. In.: Szabolcs-Szatmári Szemle 1983/2. Felelős szerkesztő: dr. Hársfalvi Péter Nyíregyháza, 1983.
- Henzsel, 1985.: Henzsel Ágota: A nyíregyházi bokortanyák 1850. évi összeírása. In.: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás V-VI. Szerkesztő: dr. Gyarmathy Zsigmond. Szabolcs-Szatmár megyei levéltár kiadványai I. Évkönyvek. Nyíregyháza, 1985.
- Hoffmann, 1900.: Hoffmann Emil: A zsidó hitközségek Szabolcs vármegyében. In.: Szabolcs vármegye monografiája. Szerk. dr. Borovszky Samu. Apolló Irodalmi Társaság, Budapest, é. n. (1900)
- Lukács, 1886.: Lukács Ödön: Nyíregyháza szabad, kiváltságolt város története. Nyíregyháza, 1886.
- Margócsy, 1986.: Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák II. Újabb fejezetek a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza, 1986.
- Margócsy, 1989.: Margócsy József: A nyíregyházi városházák. In.: Helytörténeti tanulmányok VII. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai I. Évkönyvek 7. Szerkesztő: dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1989.
- Margócsy, 1993.: Margócsy József: A nyíregyházi Hoffmann-család. In.: Helytörténeti tanulmányok IX. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltár Kiadványai I. Évkönyvek 9. Szerkesztő: dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1993.
- Margócsy, 1995.: Margócsy József: Nyíregyháza nemzet- ill. országgyűlési képviselői 1848-1944 között. In.: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv XI. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárának Kiadványai. Évkönyvek 11. Szerk.: Dr. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1995.
- Margócsy, 2002.: Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák V. Újabb mozaikok a régi Nyíregyháza életéből. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai III. Tanulmányok 11. Nyíregyháza, 2002.
- Takács, 1987.: Takács Péter: A polgárosodás útján (1848-1918). In.: Nyíregyháza története. Nyíregyházi Kiskönyvtár 15. sz. Szerk.: Cserenyák László és Mező András. Nyíregyháza, 1987.

102. Margócsy, 1986. 223-228.